

İhtilalci ve Tarih: Talât Aydemir'in Hatıratında Zaman ve Siyaset

BURAK ONARAN

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
burak.onaran@msgsu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-8189-9684
Makale Gönderim Tarihi: 11 Ekim 2022
Makale Kabul Tarihi: 6 Kasım 2022

Özet

Talât Aydemir, 27 Mayıs'a giden süreçte ordu içindeki cunta örgütlenmelerinin en aktif isimlerinden birisi, 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 başarısız darbe girişimlerinin lideridir. 27 Mayısçı subaylar tarafından yazılmış otobiyografik metinler kitaplığının ilk ve en önemli eserlerinden birisi olan hatıratı 5 Temmuz 1964'teki idamından sonra yayınlanır. Bu makalede öncelikle yaklaşık elli yıllık bir süre zarfında yazılmış ve yayınlanmış toplam yirmi üç adet 27 Mayısçı subay hatıratı zamansallık odaklı kriterlerle tasnif edilmiştir. Ardından olaylarla eş zamanlı olarak kaleme alınmış olmasıyla da diğerlerinden ayrılan Talât Aydemir'in hatıratına odaklanılmıştır. Aydemir'in hatıratında *tarih*, *tarihî*, *gelecek* ve *hız* nosyonlarının kullanımlarına dikkat çekilerek, onun yazı, eylem ve kararlarında zaman kavrayışının izleri sürüldükten sonra, bu izler modern tarihsellik düzeni genel çerçevesi, 27 Mayıs dönemi zaman perspektifi spesifik bağlamı içerisinde analiz edilmiştir. Makale böylece özel olarak 27 Mayıs dönemi politikalarının ve genel olarak Türkiye'nin siyasi kültürünün modern zaman perspektifiyle nasıl etkileşim içinde şekillendiğine dair bazı somut ipuçları sunmayı ve bir yandan da Osmanlı-Türkiye tarihçiliğinde benlik belgelerine yönelik alternatif okuma arayışlarına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar kelimeler: Otobiyografi, Tarihsellik düzeni, Zamansallık, Kronopolitika, 27 Mayıs 1960 Darbesi

Abstract

Revolutionary and History: Time and Politics in Talât Aydemir's Memoir

Talât Aydemir is one of the most active protagonists of junta organizations in the army during the period leading up to the May 27 coup and the leader of the failed coup attempts on February 22, 1962, and May 21, 1963. His memoir was published posthumously after his execution on July 5, 1964. It is among the first and most noteworthy autobiographical texts written by the officers of the May 27 coup. The article first classifies the twenty-three memoirs written and published by the officers over a period of approximately fifty years with temporality-oriented criteria. Then it focuses on the memoir of Talât Aydemir, which stands out from the others as it was written simultaneously with the events. The article follows the traces of the perception of time in Aydemir's writings, actions, and decisions by drawing attention to the notions of *history*, *historic*, *future*, and *speed* in his memoir. Then, it analyzes these traces in the general framework of the modern regime of historicity and in the specific context of the time perspective of May 27. Thus, the article aims to provide concrete clues as to how Turkey's political culture was shaped in interaction with the modern time perspective, especially during the May 27 era, while contributing to the search for alternative readings of ego-documents in Ottoman-Turkish historiography.

Keywords: Autobiography, Regimes of historicity, Temporality, Chronopolitics, May 27 coup d'état of 1960

Teşekkürler: Bu makalenin kuramsal ve tematik nüveleri Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyoloji Bölümü lisans üstü programında verdiğim "Tarih ve Toplumsal Kuram" dersinin içinde şekillendi, gelişti. Dersi takip eden öğrencilere yorum ve katkıları için teşekkür borçluyum. Makalenin yazılma sürecindeki teşviki, sonrasındaki detaylı yorum ve önerileri için Ali Sıhhi'ye müteşekkirim.

Giriş

Türkiye kamuoyu Talât Aydemir'in ismini ilk defa 22 Şubat 1962 gecesini başını çektiği darbe girişimiyle duydu. 24 Şubat'ta yol arkadaşı subaylarla beraber emekliye sevk edilen albay, ülke gündeminde kalmaya ve gazete sayfalarında görünmeye devam etti. Yaklaşık beş ay sonra, 8 Temmuz'da İsmet İnönü'ye cevaben verdiği bir beyanatta suç olan bir fiili (22 Şubat'ı) övdüğü için tevkif edildi. On gün kadar cezaevinde kalan Aydemir, tahliyesini müteakip, 22 Şubat'ı İstanbul'da tanıtmak ve özellikle 14'lerin kendi aleyhine propagandasına cevap vermek üzere yaptığı politik bir İstanbul ziyareti sırasında yine basın gündemindeydi. Bir gazetecinin cumhurbaşkanı ile görüşüp görüşmeyeceğine dair sorusuna, ordudan ihraç edilmiş olduğundan protokolde yer bulunmadığını, dolayısıyla cumhurbaşkanı ile görüşmesini gerektiren bir durumun da olmadığını söyleyerek cevap verirken "O cumhurbaşkanı, ben ise asi bir albayım" ifadesini kullandı. Beyanı ertesi gün gazetelerin ilk sayfasında yer alırken, "asi bir albayım" ifadesi de haberin başlığına taşınmıştı.¹ Aydemir kendine yakıştırdığı bu namı yaklaşık on beş ay sonra, 21 Mayıs 1963'te bir defa daha ihtilale kalkışarak kuvvetlendirdi. Bu ikinci kalkışmanın ardından yargılandı ve en yakın dava arkadaşı Fethi Gürcan'la beraber idam cezasına mahkûm edildi. 5 Temmuz 1964'te Ankara Merkez Cezaevi'nde cezası infaz edildiğinde 47 yaşındaydı.

Asi albay ardında 1950'lerin ortasından itibaren ihtilalcilik serencamını anlattığı hatıratını bıraktı. Bu hatıratı dört yıla yayılan bir dönemde yazmış ve tüm bu süre boyunca içinde bulunduğu koşullar radikal biçimde değişmişti. 27 Mayıs (1960) askeri müdahalesinden dört gün sonra, 1 Haziran günü hatıratına başlamak üzere kalemi eline aldığı sırada Kore'de görevli bir kurmay binbaşısıydı. 27 Mayıs harekâtına uzaktan tanık olmanın onda yarattığı duyguları ve askeri müdahaleye giden süreçte ordu içindeki ihtilalci örgütlenmeleri anlattığı ilk bölümü bir buçuk ayda yazdı. Ağustos başında Türkiye'ye döndükten hemen sonra, albay rütbesine terfi etti. Bir ay sonra da Kara Harp Okulu Kumandanı olarak atandı. 25 Kasım'da eğitim için Bonn'da bulunduğu sırada hatıratının ikinci bölümünü yazmak üzere tekrar masa başına geçtiğinde artık odağında darbe sonrası dönemin olayları vardı. Milli Birlik Komitesi ve ordu içindeki güncel gelişmeleri yorumlarıyla kayıt altına aldığı bu bölümde, bir yandan da 22 Şubat 1962 darbe girişimine giden süreci anlattı. 22 Şubat'ta üniformasını kaybettikten sonra ne zaman yeniden yazmaya başladığına dair metinde kesin işaretler yoktur. Ancak mahkeme sürecine yaptığı göndermelere bakılırsa, 22 Şubat'ın sonuçlarını değerlendirdiği ve 21 Mayıs 1963'ün hazırlıklarını anlatıp, hareketin muhasebesini yaptığı üçüncü kısım büyük ölçüde cezaevinde, idamla yargılanan bir tutuklu olarak kaleme aldığını varsayabiliriz. 21 Mayıs kalkışması sonrasında cezaevine sevkini ve maruz kaldığını düşündüğü ihaneti anlattığı birkaç sayfa ve ardına eklenen 21 Mayıs iddianamesi, savunması, cezaevi sürecinde yazdığı notları ve bazı mektupları ise Aydemir'in yayınlanan hatıratının dördüncü ve son kısmını teşkil eder. Oğlu Metin Aydemir'e göre, hapis hane döneminde yazdıkları gizlice ve parça parça dışarıya çıkartılırken hatıratın bir bölümü arama sırasında ele geçirilmiş, idamından evvel Ankara Merkez Cezaevi'ne sevki sonrasında yazdığı otuz sayfalık bir kısma ise el konulmuştur.² Bu kısımlar eğer imha edilmedilerse hâlâ kayıptır...

1 Talât Aydemir, *Hatıratım* (İstanbul: YKY, 2010), 131; *Tercüman*, 25 Temmuz 1962; *Akşam*, 25 Temmuz 1962.

2 Aydemir, *Hatıratım*, 13; Talât Aydemir, *Ve Talât Aydemir Konuşuyor* (İstanbul: May Yayınları, 1966), VIII.

Aydemir'in savunması ilk defa 1964, hatıratı ise 1966 yılında yayınlandı.³ Yazdıkları gün yüzüne çıktığından beri 27 Mayıs dönemini veya doğrudan Aydemir'in darbe girişimlerini odağına alan gazeteci, siyaset bilimci ve tarihçilerce ilgili olayları, ilişkileri, kronolojiyi anlamak için bir kaynak olarak kullanılageldi.⁴ Öte yandan, sadece ve doğrudan hatıratı odaklanılmadı. Bunun Cumhuriyet dönemi tarihyazımının iki temel eğilimiyle uyumlu, şaşırtıcı olmayan bir durum olduğunu düşünüyorum. Öncelikle tarihçilerin *şimdiki zamana* yaklaşmak konusundaki genel çekingenliğinin bir neticesi olarak 27 Mayıs döneminin –politik sistemin yapısı üzerinde, özellikle 1961 Anayasası ile sahip olduğu ve on yıllarca devam eden etkisine, siyasi tartışmalarda, polemiklerde işgal ettiği yere kıyasla– tarih araştırmalarında hak ettiği kadar ilgi görmüş olduğu söylenebilir.

3 Can Kaya İsen, *Geliyorum Diyen İhtilal: 22 Şubat-21 Mayıs* (İstanbul: Tan Gazetesi ve Matbaası, 1964), 204-253; Aydemir, *Ve Talât Aydemir Konuşuyor*, (1966). Aydemir'in savunması ilk kez *Son Havadis* gazetesinde İsen'in yazı dizisi çerçevesinde basılır. İsen'in yazı dizisi Aydemir'in idamının üzerinden bir ay geçmeden (2 Ağustos 1964) başlar, savunması ise 16 Eylül 1964 - 24 Ekim 1964 tarihleri arasında yazı dizisinin içinde tefrika edilir. 31 Ekim 1964'e kadar yine "Aydemir'in Müdafası" başlığı altında yayınlanan kısımlar ise savunmadan sonra mahkemede yapılan sorgusudur. İsen yazı dizisini kitaplaştırdığında bu kısmı dahil etmediği gibi istintakname Aydemir'in farklı hatırat edisyonlarında da yeniden yayınlanmaz.

4 Talât Aydemir'in hatıratına müracaat eden oldukça geniş bir literatür var. Burada doğrudan Aydemir'in darbe girişimlerine odaklanan, dolayısıyla hatıratın okumasına daha merkezi bir yer ayıran akademik çalışmaları zikretmekle yetineceğim: Nimet Sarıgül, "27 Mayıs ve Talât Aydemir'in Darbe Girişimleri (22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963)" (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2001); Ayten Güler, "Albay Talât Aydemir'in Darbe Girişimleri" (Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, 2002); Diren Çakmak, "Türkiye'de Asker-Hükümet İlişkisi: Albay Talât Aydemir Örneği", *Gazi Akademik Bakış* 1 (2008): 35-68; Yeşim Demir, *Albay Talât Aydemir'in Darbe Girişimleri* (Ankara: Andaç Yayınları, 2017); Fatih Özen, "Hatıralar Işığında Talât Aydemir'in Darbe Girişimleri", *Uluslararası Darbe Sempozyumu Bildiri Kitabı I*, yay. haz. Mustafa Aslan vd. (Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları, 2017), 449-464. Ayrıca, doğrudan Aydemir'in hatıratına odaklanmıyorsa da, Hakan Şahin'in askerler tarafından yazılmış 163 anı kitabını değerlendiren ve buradan hareketle bir zihniyet analizi sunan çalışmasını, Aydemir'in hatıratını yaşadığı döneme, aktardığı vakalara dair olgusal bilgi kaynağı olarak okumayan bildiğim tek çalışma olarak not etmek isterim: Bkz. Hakan Şahin, *Türkiye'de Asker, Toplum ve Siyaset: Askerlerin Yaşam Anlatıları Üzerinden Bir Okuma* (İstanbul: Beyoğlu Kitabevi, 2021).

Aydemir'in 22 Şubat girişiminden beş ay sonra yaptığı İstanbul ziyaretinin basındaki yankısına bir örnek (Akşam, 25 Temmuz 1962).

Talat Aydemir'in savunmasının ilk kez yayınlandığı Can Kaya İsen'in yazı dizisinin kitap olarak basılmış hali ve Aydemir'in hatıratının farklı edisyonları.

İkinci ve bu makale kapsamında esas vurgulanması gereken husus ise Osmanlı-Türkiye tarihçiliğinde, sadece Talât Aydemir'in hatıratının değil genel olarak otobiyografik metinlerin, yakın döneme kadar konu edindikleri olaylara dair salt olgusal bilgiler sağlama potansiyeli olan kayıtlar olarak görülmesidir. Bu durum otobiyografik kaynakların objektif olup olmadığına, aktardıkları bilgilerin güvenilirliğine dair uzmanlık tartışmalarını teşvik ederken, bu metinlerin doğrudan araştırma konusu olma ihtimalini zora sokmakta, alternatif okuma arayışlarını kısıtlamaktadır.⁵ Türkiye'de benlik belgeleri/anlatıları alanında sahipsiz tarihsel bilgi arayışı dışında, alternatif okuma imkânlarının varlığını ilk fark edenler ise tarihçiler değil, 1990'lardan itibaren bellek çalışmalarına yönelik antropologlar ve sosyologlar oldular.⁶ Ne var ki, bellek çalışmaları esas olarak sözlü tarih metodolojisi ekseninde geliştiğinden yayınlanmış otobiyografik metinlere ilgisi sınırlı kaldı. 2000'lerin başından itibaren ise Osmanlı-Türkiye tarihçiliğinde de otobiyografik metinler konusunda giderek kuvvetlenen historiyoğrafik dikkatin varlığını tespit edebiliriz. Bu değişim sosyal bilimler genelinde kökenini 1970'lere çekebileceğimiz biyografik dönemecin (*biographical turn*) giderek güçlenen etkisi ve Osmanlı-Türkiye tarihçiliğinin bu sahadaki eksiklerine dikkat çeken, benlik belgelerine dair kemikleşmiş metodolojik yaklaşımları eleştiren ve alternatif okuma imkânlarını tartışan çalışmalarının katkısıyla gerçekleşti.⁷ Talât Aydemir'in hatıratını, tarih ve zaman anlayışını merkeze alarak değerlendiren bu çalışmayı da Osmanlı-Türkiye tarihçiliğinde benlik belgelerine yönelik artan dikkatin ve alternatif okuma arayışlarının bir neticesi olarak konumlandırmak isterim.

5 Mehmet Beşikçi'nin Osmanlı tarihçiliği örneklerini göz önünde bulundurarak formüle ettiği bu eleştiri, Cumhuriyet dönemi tarihçiliği için de geçerlidir, bkz. Mehmet Beşikçi, *Cihan Harbi'ni Yaşamak ve Hatırlamak: Osmanlı Askerlerinin Cephe Hatıraları ve Türkiye'de Birinci Dünya Savaşı Hafızası* (İstanbul: İletişim, 2019), 39-44.

6 Sözlü tarihten başlayarak bellek çalışmalarının Türkiye'deki gelişimine dair özet bir tarihsel değerlendirme için, bkz. Leyla Neyzi, "Giriş," *Nasıl Hatırlıyoruz: Türkiye'de Bellek Çalışmaları*, yay. haz. Leyla Neyzi (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), 4-6.

7 Özellikle bkz. Derin Terzioğlu, "Tarihi İnsanlı Yazmak: Bir Tarih Anlatı Türü Olarak Biyografi ve Osmanlı Tarihçiliği," *Cogito* 29 (2001): 284-296; Özgür TÜresay, "Tarih yazımı ve 'Biyografinin Dönüşü'", *Halil İnalıcık Armağanı - I. Tarih Araştırmaları* (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2009), 329-349; Abdulhamit Kırmızı, "Oto/biyografik Vebal: Tutarlılık ve Kronoloji Sorunları," *Otur Baştan Yaz Beni: Oto/Biyografiye Taze Bakışlar*, yay. haz. Abdulhamit Kırmızı (İstanbul: Küre Yayınları, 2013), 11-28; Beşikçi, *Cihan Harbi'ni Yaşamak*, 33-80.

Aşağıda, önce 27 Mayısçı subay hatıratlarını zamansallık odaklı kriterlerle tasnif edip, değerlendirerek Talât Aydemir'in anılarının bu külliyyatın içerisindeki yerini ve diğerlerinden bazı temel farklarını tespit edeceğim. Ardından, Aydemir'in yazdıklarında *tarih*, *tarihî*, *gelecek* ve *hız* nosyonlarını kullanım biçimlerini ön plana çıkartarak, onun zaman kavrayışının yazı, eylem ve kararlarına yansıyan izlerini tespit edecek ve bu izleri modern tarihsellik düzeni (*le régime moderne d'historicité*)⁸ genel çerçevesi ve 27 Mayıs döneminde zaman perspektifi ve siyaset ilişkisi (27 Mayıs dönemi *kronopolitikası*)⁹ özel bağlamı içinde değerlendireceğim.

Zaman İçinde 27 Mayıs Hatıratları & 27 Mayıs Hatıratları İçinde Zaman

27 Mayıs, otobiyografik anlatılarının kesreti bakımından Cumhuriyet tarihinin en zengin siyasi olaylarından biri, muhtemelen birincisidir. Gazetecilerle ve başta Demokrat Partililer olmak üzere siyasetçilerle genişletilmemiş, sadece darbeye önyak olan aktörlerin, yani 27 Mayısçı subayların yazdıklarından oluşan kitaplıkta yayınlanmış yirmi üç hatırat bulunur.¹⁰ Bu anılar yaklaşık elli yıllık bir dönemde kaleme alınmıştır. Hatıratlardan –Talât Aydemir'in de dahil olmak üzere– altısı 1960'larda,¹¹ üçü 1970'lerde yayınlanmıştır.¹² Hürriyet ve Anayasa Bayramı'nın artık resmi bayramlar arasında bulunmadığı 1980'ler ise daha sessizdir. Bu on yıl boyunca 27 Mayıs'tan bahseden tek

---

8 Tarihsellik düzenleri (*régimes d'historicité*) François Hartog'un, zaman deneyimi ve kavrayışındaki dönüşümün tarihini analiz ettiği kitabının temel kavramdır: Bkz. François Hartog, *Régimes d'historicité: Présentisme et expériences du temps* (Paris: Éditions du Seuil, 2003). Hartog kitabında üç temporal kategorinin, yani geçmiş, şimdi ve gelecek zamanların tarih boyunca değişen eklemleme biçimlerini sorgulayarak zaman kavrayışındaki dönüşümleri dönemlendirir. Bizi burada asıl olarak ilgilendiren *modern tarihsellik düzeni* kavramını ise Fransız Devrimi'yle başlayan ve 1989'a kadar devam eden dönemin zaman kavrayışını tanımlamak üzere kullanır. Hartog'a göre bu dönemde yaşanan hızlı politik, kültürel, toplumsal ve teknolojik değişime bağlı olarak geçmişle şimdi arasındaki makas açılmış, ilerleme ile ulaşılabilecek olan ve artık geçmiş deneyimle kavranamayacağı düşünülen gelecek asıl referans noktası haline gelmiştir.

9 Kronopolitika (*chronopolitics*) kavramı ortaya çıkışı itibarıyla bireylerin, grupların politik davranışlarıyla, kararlarıyla zaman perspektifleri ve değişimin doğasına dair kabulleri arasındaki ilişkiye işaret eder: Bkz. George W. Wallis, "Chronopolitics: The Impact of Time Perspectives on the Dynamics of Change", *Social Forces* 49-1 (1970): 102-108. Ben burada kavramı zamanı yönetmeye, zamansal düzene müdahaleye yönelik politika ve politik arayışlara açılan kullanımlarını da gözeterek zikrediyorum. Bkz. Christopher Clark, *Time and Power* (Princeton: Princeton University Press, 2019); Daniel Innerarity, *The Future and its Enemies: In Defense of Political Hope* (California: Stanford University Press, 2012), 77-89.

10 27 Mayıs dönemine dair subayların otobiyografik tanıklıklarını içeren çalışmalarla bu sayı daha da arttırılabilir. Bu çerçevede özellikle Mehmet Ali Birand ve ekibinin hazırladıkları 12 Eylül ve 12 Mart belgesellerini ve kamuoyunda kısaca "Darbeler Komisyonu" olarak bilinen TBMM Araştırma Komisyonu'nun 2012 tarihli raporunu zikretmek isterim.

11 Avni Elekli, *Hürriyet İçin: 27 Mayıs 1960 Devrimi* (Ankara: Yeni Desen Matbaası, 1960); Alparslan Türkeş, Rıfat Baykal, Muzaffer Özdağ, *Bazı Gerçekler (Savunmalar)* (İstanbul: Anıl Yayınları, 1964); Dündar Seyhan, *Gölgedeki Adam* (İstanbul: Nurettin Uycan Matbaası, 1966); M. Emin Aytekin, *İhtilal Çıkamazı* (İstanbul: Dünya Matbaası, 1967); Sıtkı Ulay, *Harbiye Silah Başına* (İstanbul: Kitapçılık Limited Şirketi, 1968). Harp Okulu 3. Tabur Kumandanı olan Avni Elekli'nin ihtilalin olduğu yıl yayınlanan kitabı esas olarak 27 Mayıs propaganda kitaplığına dahil olmakla beraber, anı niteliğini haiz geniş bölümler içerir. Türkeş, Baykal ve Özdağ'ın, kitabı Talât Aydemir'in 21 Mayıs darbe girişimi davasında yargılandıkları sırada yaptıkları savunmalarıdır. Cemal Madanoğlu'yla yapılan bir basın toplantısına dayanan kitapçığı ise hatıratlar arasında saymıyorum: Bkz. Cevat Oktay, *Cemal Madanoğlu İnkılabı Anlatıyor* (Ankara: Ülkü Matbaası, 1962).

12 Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular* (İstanbul: Baha Matbaası, 1972); Alparslan Türkeş, *27 Mayıs, 13 Kasım 21 Mayıs ve Gerçekler* (İstanbul: Dokuz Işık Yayınevi, 1977); Sadi Koçuş, *Atatürk'ten 12 Mart'a Anılar* (İstanbul: Doğu Matbaası, 1977).

asker hatıratı Muhsin Batur'un, ana eksenini 12 Mart dönemi anılarının teşkil ettiği kitabıdır.¹³ 1990'da Suphi Karaman'ın anıları *Cumhuriyet* gazetesinde, inkılabın 30. yıl-dönümü haftasında tefrika edilmeye başlanır.¹⁴ 1990'ların ortasından itibaren ise hatıratların sayısı artmaya başlar. 1996'da yayınlanan iki hatıratı, 2010'a uzanan on dört yıllık süreçte basılan sekiz anı kitabı takip eder.¹⁵ Son olarak, 2017'de hayatını kaybeden Mustafa Kaplan ve Bahtiyar Yalta'nın hatıratları ise 2019 ve 2020'de yayınlanır.¹⁶

27 Mayıs anılarını 1990'ların ortasında yeniden gündeme getiren bazı etkenleri teşhis etmek mümkündür. Evvela genel olarak bireyleri hatıralarını yazmaya teşvik eden yaygın psikolojik dürtüler arasında sayılan edebi ölümsüzlük arayışını, dolayısıyla ilgili aktörlerin yaşlarını, biyolojik saatlerini temel bir *temporal* etken olarak not edebiliriz. Bu dönemde anılarını yayınlayanlar arasında 70 yaşının altında kimse yoktur. Sıtkı Ulay'ın 1996'da yayınladığı ikinci anı kitabına münasip gördüğü *Giderayak* başlığı bile belki tek başına biyolojik saatin etkisine tanıklık edebilir. Öte yandan, burada ilgilendiğimiz hatıratların kuvvetli siyasi nitelikleri olduğunu mutlaka hesaba katmak gerekir. Dolayısıyla 1990'ların ortasından itibaren 27 Mayısçı subay otobiyografilerin sayısının artmasında ülkenin içinden geçtiği politik gündemlerin olası etkilerini de sorgulayabiliriz. 1990'larda siyasal İslam ve Kürt hareketinin ivme kazanması karşısında yükselen sivil/neo-Kemalist dalga, 28 Şubat süreci, asker siyaset ilişkisine, demokrasinin tanımına yönelik yoğunlaşan tartışmalar 27 Mayısçı subayları anılarını yayınlamaya teşvik eden faktörler arasında sayılabilir. Erken Cumhuriyet döneminde çocukluğunu yaşamış

13 Muhsin Batur, *Anılar ve Görüşler* (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1985). 27 Mayıs'ın örgütlenme sürecine dahil olmayan Batur'un kitabında döneme, Aydemir'in isyan girişimlerine dair anılarına ayırdığı kısım oldukça kısadır. Hatta 21 Şubat'ı kendisi anlatmak yerine Metin Tokar'ın yayınlamış bir çalışmasından ilgili kısmı doğrudan alıntılanmayı tercih etmiştir. Cemal Madanoğlu'nun anıları ise 1 Şubat 1982'den başlayarak *Cumhuriyet* gazetesinde tefrika edilir. Ancak hatırat, muhtemelen politik konjonktür nedeniyle 27 Mayıs'a gelmeden nihayete erer ve bu haliyle aynı yıl kitap olarak basılır. 27 Mayıs üzerine Madanoğlu ile yapılan kısa bir röportaj da 1988 yılında 2000'e *Doğru* dergisinde yayınlanır. Röportaj ve anılar daha sonra bir arada kitap olarak basılmıştır: Bkz. *Korgeneral Madanoğlu'nun Anıları* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2019).

14 Suphi Karaman, "30 Yıl Sonra 27 Mayıs", *Cumhuriyet*, 20 Mayıs - 5 Haziran 1990. Tefrika edilen bölümlerin bir kısmı, Karaman'ın 27 Mayıs sonrasındaki süreçte aldığı bazı mektuplar ve yayınlamış yazılarının bulunduğu bir kitap içerisinde tekrar basılmıştır, bkz. Suphi Karaman, *14'lerden Suphi Karaman'a İhtilal Mektupları* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2006).

15 Haydar Tunçkanat, *27 Mayıs 1960 Devrimi (Diktadan Demokrasiye)* (İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1996); Sıtkı Ulay, *Giderayak* (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1996); Ahmet Yıldız, *İhtilalin İçinden: Anılar, Değerlendirmeler* (İstanbul: Alan, 2001); Talât Turhan, *27 Mayıs 1960'tan 28 Şubat 1997'ye... Devrimci Bir Kurmay Subayın Etkinlikleri* (İstanbul: Sorun Yayınları, 2001) (Talât Turhan'ın bu kitabı kelimenin ilk anlamıyla bir anı kitabı değildir. Ancak anılarını aktardığı yayınlamış yazı ve röportajları ile bir kısmı yayınlanmamış yazışmalarını içerir); Ahmet Er, *Hatırlarım*, (İstanbul: Alternatif, 2003); Numan Esin, *Devrim ve Demokrasi: Bir 27 Mayısçının Anıları* (İstanbul: Doğan Kitap, 2005); Kâmil Karavelioğlu, *Bir Devrim İki Darbe: 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül* (İstanbul: Gürer Yayınları, 2007); Salih Acarel, *Yassıada'dan Cudi'ye: Yakın Tarihimize Samimi Bir Derkenar* (İstanbul: İğüs Yayınları, 2007) (Diğerlerinden farklı olarak Acarel ne MBK üyesidir, ne de 27 Mayıs'ın örgütlenme sürecine aktif olarak katılmıştır. Sadece genç bir subay olarak 27 Mayıs ve dönemine ordu içinden tanıklık etmiştir); Sami Küçük, *Rumeli'den 27 Mayıs'a İhtilalin Kaderini Belirleyen Köşk Harekâtı* (İstanbul: Mikado yayınları, 2008); Adnan Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları* (İstanbul: YKY, 2010).

16 Mustafa Kaplan, *Milli Birlik Komitesi Üyesi, 14'lerden Kurmay Yarbay Mustafa Kaplan'ın Devrim Anıları*, yay. haz. Vecdi Çıracıoğlu (İstanbul: Scala Yayıncılık, 2019); Bahtiyar Yalta, *Bir Darbeci Subayın Hatıraları: 27 Mayıs 1960 - 22 Şubat 1962 - 21 Mayıs 1963* (İstanbul: Kronik Kitap, 2020). Bu iki hatırat yazar olarak ismi görünen 27 Mayısçı subaylarla yapılan görüşmelere ve onların tuttuğu notlara dayanılarak editörler tarafından hazırlanmıştır. İkisinin de hazırlıklarının uzun döneme yayıldığı anlaşılıyor olmakla beraber metinlerde notların ve görüşmelerin tam olarak ne zamana ait olduğuna dair bir bilgi yoktur.

Kemalist (ve daha çok da kadın) entelektüellerin de aynı iklimde ve benzer saiklerle anılarını yayınladığını bu bağlamda bir karşılaştırma unsuru olarak hatırlayabiliriz.¹⁷ Kemalizme bağlılığın azaldığı düşüncesini ve bununla beraber hissedilen kaygıyı,¹⁸ Kemalist hareketin sivilleşmesine (*neo-Kemalizm*) bağlı olarak erken cumhuriyet dönemi ve 27 Mayıs hatıralarına yönelik artan kamuoyu ilgisini her iki grubun ortak motivasyonları arasında düşünebiliriz. 28 Şubat'ın darbe hatıralarını çağıran ve 27 Mayıs'ı 12 Mart ve 12 Eylül'den farklı bir şekilde konumlandırmanın politik meşruiyetine katkı sağlayan iklimini ise subayları ihtilal dönemi anılarını yazmaya, yayınlamaya teşvik eden bir ek faktör olarak düşünmek gerekiyor. Son olarak, bir diğer ek faktör de Mehmet Ali Birand ve ekibinin hazırladığı *Demirkırat* belgeselidir. 1991 yılında yayınlandığında bir hayli ilgi gören belgeselin 27 Mayıs'ı tartışmaya açan ve dönem hatıralarını çağıran bir etkisi olduğunu varsayabiliriz.

Burton Pike "Otobiyografide Zaman" başlıklı denemesinde otobiyografi yazarlarında "kendisini geçmiş şeylere duyulan bir hayranlıkmış gibi gösteren, şimdiki zamana karşı bir hayranlık" tespit eder.¹⁹ Pike'in iddiasını biraz fazla kuvvetli bulabilir, onun *şimdiki zamanın* etkisini abarttığını düşünebiliriz. Öte yandan, özellikle politik ve toplumsal bağları güçlü anılar söz konusu olduğunda, ilgili olaya/döneme dair kolektif hafızaların, yayınların, kamuoyundaki tartışmaların, yaygın politik yargıların hafızayı çağıran, şekillendiren ve sınırlayan etkileri ihmal edilemez.²⁰ 1990'ların ortasında başlayan 27 Mayısçı hatıratları dalgası da bu subayların geçmişi hatırlarken ve anlatırken içinde buldukları *şimdiki zamanla* sıkı bir ilişki halinde olduklarını göz önünde bulundurmamız gerekliliğine işaret ediyor.

27 Mayısçı subayların hatıratları, anlatının zamansal yapısı açısından tipik sayılabilecek metinlerdir.²¹ Zamanın kronolojik seyrine dikkat eden lineer bir anlatı pek çok otobiyografide olduğu gibi bunlarda da temeldir.²² Kronolojik akışa riayet konusundaki dikkat hatıralarını kendi doğumlarından itibaren yazanlar, hatta daha da geriye giderek

---

17 Bu otobiyografilerle ilgili bir değerlendirme için bkz. Nazan Aksoy, *Kurgulanmış Benlikler: Otobiyografi, Kadın, Cumhuriyet* (İstanbul: İletişim, 2009), 159-208.

18 Nazan Aksoy bu kaygıyı dönemin en çok ilgi gören otobiyografilerden olan Nermin Abadan Unat'ın hatıratının yazılma saikleri arasında özellikle vurgular, bkz. Aksoy, *Kurgulanmış Benlikler*, 172; Nermin Abadan Unat, *Kum Saatini İzlerken* (İstanbul: İletişim, 1996).

19 Burton Pike, "Time in Autobiography", *Comparative Literature* 28-4 (1976): 338-339.

20 27 Mayısçı subay hatıratları ve benzer örneklerde Halbwachs'ın zaten ilişki halinde olduklarına işaret ettiği otobiyografik (*mémoire autobiographique*) ve tarihsel hafıza (*mémoire historique*) kategorileri arasındaki geçişliliğin iyice arttığını düşünebiliriz: Bkz. Maurice Halbwachs, *La Mémoire Collective* (Paris: Presses universitaires de France, 1968), 35-79. Görüşmeci olarak sözlü tarihinin de hafızanın açığa çıkması sürecine müdahil olmasından ötürü olsa gerek, sözlü tarih çalışmaları hafızaya etki eden (yoksa onu var eden mi demeli?) faktörler, bireysel ve kolektif hafıza arasındaki etkileşim süreçleri konusunda genel olarak daha dikkatli. Alistair Thomson'un Anzac askerlerine dair Avustralya kamuoyundaki kahraman asker imgelerinin, savaş anlatılarının ve resmi anmaların zaman içerisindeki dönüşümünün askerlerin kişisel savaş anıları üzerindeki etkilerini sorguladığı çalışmalarını bu çerçevede, 27 Mayısçıların hatıratlarını değerlendirirken ilham aldığım örnekler olarak zikretmek isterim: Bkz. Alistair Thomson, "Anzac Memories: Putting Popular Memory Theory into Practice in Australia", *Oral History* 18-1 (Bahar, 1990): 25-31; Alistair Thomson, "Anzac Memories Revisited: Trauma, Memory and Oral History", *The Oral History Review* 42-1 (2015): 1-29.

21 Ahmet Er'in kendisine başrol atfettiği modern menkıbeleriyle, otobiyografiden ziyade –tabiri caizse– bir tür oto-mitolojiye meyleden hatıratını bir istisna olarak not edebiliriz, bkz. Er, *Hatıralarım*.

22 Pike, "Time in", 327.

aile tarihlerinden başlayıp metni kaleme aldıkları *şimdiki zamana* kadar gelenler için olduğu gibi, salt 27 Mayıs dönemiyle sınırlı kalanlar için de geçerlidir. Ayrıca, hemen tüm 27 Mayısçı subay hatıratları hikâye ettikleri süreyi kapsayan tutarlı bir benlik öyküsü sunarlar. 27 Mayıs 1960 da kitapların başlıklarında ve içeriklerinde bu inşanın en önemli basamaklarından biri olarak öne çıkarılır.

Yazarları açısından otobiyografinin esas fonksiyonlarından biri de kendi deneyimlerini, varlıklarını geçen zamana kaydetmek; böylece gelecek zamana taşımaktır. 27 Mayısçı subayların metinlerinde ihtilal ve dönemi ile kurdukları bağın bu işlevi de yerine getirdiğini göz önünde bulundurmamak gerekir. Yani, anlatılan 27 Mayıs tanıklıkları sadece *geçmişle* alakalı değildir. Yazdıkları aynı zamanda bu subayların *geleceğe* bırakmak istediği miraslarıdır. Hatıratları onların nasıl anılmak istediklerine dair işaretlerle yüklüdür. Geçmiş konu alan her hatırat gibi 27 Mayısçı subaylarınkiler de yoğun bir şekilde yazıldıkları *şimdiki zamanın* izlerini taşırlar ve geleceğe kalmak üzere tasavvur edilmişlerdir.

27 Mayısçı askerlerin hatıratlarının pek çoğu tek tek ele alınmaya değer benlik belgeleri olarak görülebilir. Ancak bunun ötesinde, elimizde aynı politik olayı/dönemi bizzat başta gelen aktörleri tarafından anlatan ve elli yılı aşkın bir süre boyunca, değişik dönemlerde kayda geçirilmiş, yayınlanmış metinler olduğunu gözden kaçırmamamız gerektiğini düşünüyorum. Hatıralar yaşanmış olaylardan farklı olarak deneyim alanıyla sınırlı değildir; kendinden önce ve sonra yaşanan her şey için anahtardır diye yazar Walter Benjamin.²³ Bu sözü tam burada, 27 Mayısçı subay hatıratlarının aktardıkları olayların ötesindeki zamanlarla olan bağlarına dikkat etmek için hatırdaki tutmakta fayda var. Ülkenin zaman içindeki değişiminin, gündemlerinin, dönüşen zaman perspektiflerinin, gelecek projeksiyonlarının, kolektif hafızasının izlerini (ve tabii 27 Mayısçıların grup ve alt gruplar olarak kolektif hafızalarındaki değişimleri) bu hatıraların yardımıyla sürmek mümkündür.

27 Mayısçı subayların hatıratlarını yayınladıkları dönem ve buna bağlı olarak yansıttıkları zamanı tarih kavrayışları açısından karşılaştırsak, Aydemir'in anılarının bazı kendine özgü nitelikleriyle ayrıştığını söyleyebiliriz. İlk olarak, Aydemir'in hatıratının 1960'larda basılan altı anı kitabından birisi olduğunu hatırlayarak başlayabiliriz. Aydemir'in hatıratı Avni Elevli'nin propaganda kitabı, Türkeş, Baykal ve Özdağ'ın savunmaları hariç, 27 Mayısçıların anılarını içeren diğer tüm kitaplardan evvel yayınlanır. Yazılma sürecini göz önüne alırsak, ilk sayfalarının 27 Mayıs'tan sadece birkaç gün sonra, ve elimizdeki tüm 27 Mayısçı hatıratlarından evvel kaleme alındığını not edebiliriz. Bu hatıratın kronolojik olarak önce yazılmaya başlanmış ve çoğundan evvel yayınlanmış olmasının iki bakımdan önemli olduğunu düşünüyorum. Birincisi, Halbwachs'ın "hiçbir bireysel hafıza tamamen yalıtılmış ve kapalı değildir" uyarısını aklımızda tutarak,²⁴ 27 Mayıs'a dair hatıralarını yazan subayların da geçmişi tek başlarına hatırlamadıkları

---

²³ Bu alıntıyı Alessandro Portelli'nin hafızada zamanla yaşanan değişimlerin "yanlış hatırlama" peşin hükmüne sığınmadan nasıl okunabileceğini gösteren makalesinden aldım: Alessandro Portelli, "The Death of Luigi Trastulli: Memory and the Event", *The Death of Luigi Trastulli and Other Stories: Form and Meaning in Oral History* (New York: State University of New York Press, 1991), 1-26; karşılaştırdınız: W. Benjamin, *Son Bakışta Aşk*, yay. haz. Nurdan Gürbilek (İstanbul: Metis Yayınları, 1991), 102.

²⁴ Halbwachs, *La Mémoire*, 36.

rını; birbirleriyle konuştuklarını, diğer hatıratları okuduklarını veya en azından çarpıcı kısımları hakkında bilgi sahibi olduklarını göz önünde bulundurmanız gerekiyor. Bu da onların bazı olayları, anıları, vurguları, temaları diğerlerinden devralma veya onlar sayesinde hatırlama, anlatılarını diğer hatıratlara cevap verecek biçimde şekillendirme olasılıklarını beraberinde getiriyor veya en azından kendilerinden önce yazılanlardan bir şekilde etkilenmelerine neden oluyor. Bu bakımdan Aydemir'in hatıratının kendinden sonraki tüm 27 Mayıs anıları için teyit edilecek veya sorgulanacak referans metinlerden biri haline geldiğini, yazdıklarının grubun kolektif hafızasında belirgin bir iz bıraktığını söyleyebiliriz. Aydemir'in yazdıklarına mukabele etme çabası özellikle daha erken tarihte yayınlanan hatıratlarda ve asi albayla beraber 22 Şubat ve 21 Mayıs'a katılan subayların hatıratlarında (Dündar Seyhan [1966], Orhan Erkanlı [1972], Adnan Çelikoğlu [2010], Bahtiyar Yalta [2020]) daha belirgindir.

İkincisi, 1960'lardakiler de dahil olmak üzere, tüm 27 Mayısçı hatıratlarından farklı olarak, Aydemir'in metninde olaylarla neredeyse eş zamanlı kaleme alınmış düşünce ve duygularla sık sık karşılaşırız. Metin ilk sayfalarından itibaren tarz olarak günlükle hatırat arasında salınır. Aydemir hatıratını olayların süregiden *şimdiki zamanı* içinde yazar. Bu da metnin temporal karakterini olaylardan yıllar, hatta on yıllar sonra kaleme alınan ve geçmiş *şimdiki zamana hayranlıkla yazan diğer 27 Mayısçıların* hatıratlarından farklılaştırır. 27 Mayısçıların hatıratlarının hepsi için ihtilal ve dönemi kurucu niteliği haizdir elbette. Ama özellikle ileri yaşlarda anılarını kaleme alanlarda, bu olay/dönem hayatlarının geçmiş cüzlerinden birisidir; en önemlilerinden biri, hatta en önemlisi olsa da... Aydemir'in hatıratının tüm konusu ise içinde yaşadığı, 27 Mayıs'la açılan ve yeni ihtilal hazırlıklarıyla devam eden *şimdiki zamandır*. Çoğu 27 Mayısçı hatıratından farklı olarak aile tarihi bahsine girmez; çocukluğunu anlatmaz. Hatıratta geçmişe en çok uzandığı yer 1950 seçimleridir, ki o da cuntacılık macerasının arka planına bir girizgâhtan ibarettir. Demokrat Parti'nin seçimi kazanmasıyla umutlandığını, ama hevesinin iki sene içinde kırıldığını kısaca belirttikten sonra, 1954'ten itibaren ordu içerisinde kendisi gibi düşünen yoldaşlar bulmaya yönelik arayışlarını ve başlangıcını 1956'ya tarihlendirdiği cunta örgütlenmesini anlatmaya koyulur. Hatıratın diğer bölümlerinde ise örgütlenme için yaptığı girişimleri, toplantıları, 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 kalkışmalarında olayların seyrini, mahkeme sürecini ve tüm bu gelişmeler hakkındaki değerlendirmelerini anlatır.

Aydemir'in Hatıratı

"Şimdiye kadar hatırat yazmadım. Çünkü babam hayatta iken bana 'Hiçbir surette bu gibi şeylere heves etme!' demişti. İlk defa bana söylemiş olduğu bu sözlerden ayrılıyorum. Beni zorlayan bu amilin ne olduğunu bilmiyor ve bu satırları yazmaya koyuluyorum".²⁵

Tarihî bir şimdiki zamanı kayda geçirmek

Aydemir'in yukarıdaki epigrafta alıntılanan çarpıcı ifadesi hatıratının ilk cümleleridir. Bu ilk cümlelere uygun olarak, ilk sayfalarda kendisini babasının sözünden çıkaran amilleri adeta yazarken düşünür. Aslında en önemli işaret, ilk amil daha içeriğe geçme-

25 Aydemir, *Hatıratım*, 17.

den, bölüm başlığının hemen altına attığı tarihtedir: 1 Haziran 1960. Aydemir Kore'dedir ve ihtilalin ardından dört gün geçmiştir. Hatıralarını kâğıda geçirmek konusunda (yazdığı ilk bölümü sesli olarak da kaydedecektir) onu harekete geçiren ilk amiller tarihî bir şimdiki zamana tanık olmanın heyecanı, şimdiki zamana hayranlığı ve bu tarihî şimdiki var eden başlıca aktörlerden biri olduğuna dair kuvvetli inancıdır.

27 Mayıs'ın tarihî bir olay olduğu kanaati en başından itibaren yaygındır ve Milli Birlik Komitesi propagandasıyla da kuvvetle desteklenir. Millî Eğitim Bakanlığı 27 Mayıs'ı hızla resmi tarihin içine alır; tarih ders kitaplarına yönelik kılavuzlar ve ekler yayınlar, okullarda ihtilalin nasıl öğretileceğine ilişkin genel ilkeleri de yeni öğretim yılı başlamadan ilan eder.²⁶ Basında ve propaganda neşriyatında ise 27 Mayıs için tarihî sıfatı –beklenebileceği üzere– sıklıkla kullanılır. Elbette bu yaygın kullanım salt 27 Mayıs'a özgü değildir. Victor Klemperer *LTI: Nasyonal Sosyalizmin Dili* kitabında Nazice ilk üç kelime arasında saydığı bu sığa yönelik otoriter rejimin kuvvetli bir meyli olduğunu teşhis eder. Rejimin en sıradan eylemlerini dahi tarihî olarak sınıflandırdığını anlatırken "Üçüncü Reich (...) tuzsuz kalan bir bedenün ölümcül hastalığı gibi her bir gününü tarihsel sayar" diye yazar.²⁷ 27 Mayıs'ta ise tarihî/tarihî sıfatı sıradan faaliyetler için değil, olağanüstülüğü meşrulaştırmak için kullanılır. İhtilal pek tabii başlı başına tarihî bir olaydır, Demokrat Partilerin yargılamaları da öyle... Tarihî sıfatı içinde yaşanan şimdinin olağanüstülüğünü vurgulamak için de kullanılır. "Tarihî günler yaşadık, hala da yaşamaktayız" diye yazar Yaşar Nabi ihtilalden iki hafta sonra.²⁸ Cümle başka zamanlardan kulaklarımıza tanıdık gelse de rejimin ve içinde yaşanan zamanın olağanüstülüğüne dair yerleşik kanının ve inancın net bir ifadesidir.

Olağanüstü ve tarihî bir zamanın tanığı olmak heyecanı darbenin ardından gazetecilerin, yazarların, şairlerin, halk ozanlarının, öğretmenlerin kalemlerine davranmasının bir nedenidir.²⁹ 27 Mayıs'ın tarihî önemine tamamen kani olan Aydemir'i Kore'de, üçüncü şube müdürlüğünde görevliyken yakalayan da muhtemelen benzer bir ruh halidir. O da hemen heyecanını ve tanıklığını kaydetmeye girişir. Dahası Aydemir kendisini 27 Mayıs'ı icra eden askeri örgütlenmenin öncülerinden ve Demokrat Parti'ye karşı bir askeri müdahale fikrini ilk ortaya atanlardan biri olarak görmektedir. 1956'dan itibaren ordu içinde doğrudan DP karşıtlığıyla oluşan ve birbiri içine geçerek gelişen cuntacı teşkilatlanmalarda faal bir biçimde yer almıştır. Ne var ki 27 Mayıs onsuz başarılmış, Milli Birlik Komitesi onsuz teşekkül etmiştir. Dahası ihtilalin ardından arkadaşlarından beklediği hızla haber de alamamıştır. 1 Haziran'da yazdığı ilk sayfalarda unutulmuş olmaya dair endişesini açıkça dile getirmez, ama günler geçtikçe bunu kâğıda geçirmekte, hatta vurgulamakta beis görmeyecektir. 15 Haziran günü hatıratına 27 Mayıs'ı öğrenir

26 T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi 23-1119 (19.09.1960), 93; *Okullarda 27 Mayıs* (Ankara: DSİ Matbaası, 1961); Enver Ziya Karal, *27 Mayıs İnkılabının Sebepleri ve Oluşu* (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi, 1960); Selahattin Tansel, *27 Mayıs İnkılâbını Hazırlayan Sebepler* (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1960); Ali Ekrem İnal ve Rakım Çalpalpa, *İlkokul 5. Sınıf Tarih Kitabına Ek: 27 Mayıs İnkılabı* (Ankara: Atlas Yayınevi, 1960); Mehmet Ö. Alkan, "27 Mayıs, Resmî Tarih ve Resmî İdeoloji", *Birikim* 326-327 (2016): 208-216.

27 Victor Klemperer, *LTI: Nasyonal Sosyalizmin Dili*, çev. Tanıl Bora (İstanbul: İletişim, 2013), 58, 247.

28 Yaşar Nabi [Nayır], "Büyük Temizlik", *Varlık*, 15 Haziran 1960.

29 Tabii 27 Mayıs'ı coşkuyla destekleyen bu yayınların hızla çoğalmasında rejimin propaganda ihtiyacının, 27 Mayıs İnkılabını Yayma ve Tanıtma Komisyonu'nun ve taşrada kurulan 27 Mayıs İnkılabını Yayma ve Yaşatma Cemiyetleri'nin katkısı inkâr edilemez.

öğrenmez Alparslan Türkeş'e ve Sezai Okan'a mektup gönderdiğini, ama henüz kimse-
den cevap alamadığını yazar. Uğrunda yıllardır çabaladığı, hayalini kurduğu ihtilal ni-
hayet gerçekleşmiş, ama kendisi sahnenin dışında kalmıştır. "Bu işin başlangıcı Mayıs
1960 mıdır?" diye sorar. "Komiteye ilk günden beri sadakatle hizmet edenler üzerine [...] sün-
ger" çekileceğine dair kuvvetli şüphesini kayda geçirir (s. 47).³⁰

Tarih

Aydemir arkadaşları tarafından unutulduğundan kuşkuluyor olsa da 27 Mayıs'taki rolünün gelecekte teslim edileceğine kanidir. Bu itimadın kaynağı geleceğe ve tarihe mutlak inancındadır. Arkadaşlarına sitemini açık ettiği pasajlardan birinde "[t]arih sayfaları bir gün gelecek hakikatlerle dolacak, buna eminim" (s. 47) diye yazar. Bir yandan 27 Mayıs öncesi dönemdeki örgütlenme sürecine dair anılarını, diğer yandan ise kendisini hatırat yazmaya sevk eden amilleri anlattığı ilk bölümde Aydemir'i en çok meşgul eden konu gelecekte yazılacak olan 27 Mayıs tarihidir. "İleride Türk tarihi bu kurtuluş ve inkılap hareketini tetkik etmeden geçmeyecektir" (s. 44) der. Kendisinin "[h]iç olmazsa hadiselerin silinmesini önlem[ek]" amacıyla, "izlerinin kaybolmaması için" yazdığını ısrarla belirtir (s. 44-45). Bu kısımda yazıklarının ise anı değil "komitenin tarihçesi" olarak adlandırır.

Hatıratının bir belge olarak nasıl değerlendirilmesi gerektiğini de Kore'de yazdığı kısımda açıklar. Bu pasajlarda işlenen ana fikir tanıklığının sahih kaynak olduğunun tescilini sağlamak gerekliliğidir. Kore'den döndüğü zaman, Ankara'da eski komite arkadaşlarını görecek, onlardan yazmış olduğu hatıratı tetkik etmek ve eksiklerini tamamlamak üzere bir heyet kurulmasını talep edecektir. 1956'da kendisinin dahil olduğu komiteyle birleşen diğer komitenin tarihçesinin ve halihazırda "işbaşında olan arkadaşlarının" yazması gerektiğini düşündüğü ihtilalin nasıl tasavvur edildiği, hazırlandığı ve hayata geçirildiğine dair olan kısımların tamamlanması gerektiğini de not eder (ss. 45-46). "Türk Siyasî İnkılap Tarihi, Dünya Tarihi bu ihtilâli inkılap hareketini tetkik etmeyecek midir? Tarih sayfalarımız bunlara yer ayırmayacak mıdır? Vakanivüsler [sic] bunları tarihe mal ederken gazete havadisleri, radyo neşriyatları ile mi [çalışacaktır] veya MBK adına beyanat veren şahısların sözlerini mi esas alacaktır?" diye sorar (s. 46). Resmi propaganda metinleri, konuşmaları, gündelik amaçlarla üretilen ve nafîle olduğuna kani olduğu belge kalabalığının karşısına başta kendisi olmak üzere olayları yaşayanların yazdığı bir tarihçeyi koymaktır amacı. Yapılacak tarih araştırmalarına ve onların neticesinde yazılacağına kani olduğu nihai tarihe en sağlam birincil kaynak olarak, doğruluğu tartışılmayacak şekilde tescil edilecek olan bu tarihçeyi bırakmayı hedefler. Türkiye'de "ince fikir yürütmeye zaman ayır[ılamayan]" (s.46) hürriyet heyecanında, ihtilalle hızlanan şimdiki zamanının telaşında komitenin tarihi gibi kendisinin de ihmal edildiğini düşünen kurmay binbaşı 27 Mayıs'ın gelecekte mutlaka açığa çıkacağına kani olduğu tarihsel hakikatini tayin etmeye taliptir. "Bir gün gelecek, zaman geçecek, tazelik kaybolacak, o zaman da bugünler için yine kalemler oynamaya başlayacak (...). Mümkün olduğu kadar az hata yapılınsın ve falsolu sesler az duyulsun, tarih hiçbir şeyi affetmez çünkü." diye yazar (s. 46).

³⁰ Bu ve takip eden sayfalardaki parantez içi sayfa numaraları Talât Aydemir'in hatıratının 2010 yılındaki edisyonuna verilen referanslardır.

Aydemir 8 Ağustos'ta Türkiye'ye döner. Dönmeden Sezai Okan'dan serzenişlerine mahcubiyet bildirerek cevap veren bir mektup almış; yurda dönüşünde limanda Okan tarafından şahsen, Alparslan Türkeş tarafından ise bir telgrafla karşılanmıştır. Ağustos ayı sonunda albay rütbesine terfi eder ve eylül başında da Kara Harp Okulu Komutanlığı'na atanır. Aydemir'in unutulmuş olduğuna dair şüphesi bu sıralarda teskin edilmiştir yani. Arkadaşları ona kıymet vermektedir vermesine, ancak komitenin tarihindeki yeri ne olacaktır? Dönüşü sonrasında hatıratının Kore'de yazdığı kısımlarını arkadaşlarına okuttu mu; metni tetkik ve tasdik edecek bir komite kurulmasına dair fikirlerinden onlara bahsetti mi bilmiyoruz. Kasım ayı sonlarında yazmaya başladığı ikinci kısımdaki bir anekdot komitenin tarihine dair dikkatinin sürdüğüne, kendi versiyonunu en azından sözlü olarak çevresine aktardığına ve "falsolu sesler" in duyulmasına dair endişesinin kuvvetlendiğine delalet eder. Ağustos ayı içerisinde Alparslan Türkeş'le Başvekalet Müsteşarlığı makamında görüştüğü sırada kendi komite tarihçesini anlatırken, odada bulunan Muzaffer Özdağ'ın rahatsız olduğunu hisseder. Komitenin kuruluş tarihi olarak 1956 yılını zikrettiğinde Özdağ "bizler daha evvel komite kurmuştuk" diyerek 1952 yılına işaret eder. Bunun üzerine Aydemir Milli Birlik Komitesi'nin en genç üyesi olan Özdağ'a (o tarihte henüz 27'sindedir), yaşını açığa çıkarmak istercesine o zamanki rütbesini sorar. 1952'de Özdağ henüz Harp Okulu'nda öğrencidir. Ardından, "1952 yılı Türkiye'de demokrasinin altın devri" olduğu halde, "o senelerde sizi ihtilale sürükleyen ne sebepler vardı?" sorusunu yöneltilir ve cevap beklemeksizin eklediği son sözlerini de hatıratına şöyle not eder: "Komitenin tarihini geriye götüreceğim diye çok tehlikeli bir yola saptığını, bundan çeşitli manalar çıkarılabileceğini ve bir daha bu hususu bu şekilde hiçbir yerde açmamasını' kendisine gayet samimi söyledim" (s. 52).

Özdağ'ın kastettiği komite Numan Esin'le çekirdeğini oluşturdukları, Türkçülük fikrini esas alan arkadaş gruplarına dayanıyor olmalıdır. Muzaffer Özdağ, on yıllar sonra oğlu Ümit Özdağ'ın 27 Mayıs üzerine olan kitabı kapsamında yaptığı görüşmelerde ihtilal fikrinin en başından beri bu grupta bulunduğu delalet edecek iddialarda bulunmuştur.³¹ Ama Numan Esin'in anıları bunu teyit etmez. O aksine ihtilal fikrine karşı olduğunu, ihtilalin bahsini ilk defa 1958'de Türkeş'ten duyduğunu not eder.³² Anılarda ortaya çıkan başka örgütlenmeler ve farklı kuruluş tarihleri de mevcuttur.³³ Bu grupların hedefleri, fikirleri, üyelerinin örgüt hiyerarşisindeki, tarihindeki yerleri konusunda da hatıratlarda birbiriyle uyumsuz bilgiler nadir değildir. Bu durum Aydemir'in anılarında

---

31 Ümit Özdağ, ihtilal hazırlığı için 10 yıllık bir devre öngördüklerini ama işlerin hızlandığını yazar, bkz. Ümit Özdağ, *Menderes Döneminde Ordu Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali* (İstanbul: Boyut Kitapları, 2004), 87.

32 Esin, *Devrim ve Demokrasi*, 55-56, 95. Bazı subay / askeri öğrenci gruplarının, örgütlenmelerinin başından itibaren ihtilal hedefiyle oluşmamış olma ihtimallerini destekleyen, ordu içindeki çeşitli rahatsızlıkları ilk ve asıl motivasyon olarak işaret eden başka anlatılar da vardır. Aydemir de kendi teşkilatlanmasının ilk hedefinin "ordunun gidişatının düzeltilmesi" olduğunu not eder (s. 20). II. Dünya Savaşı sırasında emeklilik yaşının ötelenmesi ile üst kadroların şişmesi, 1950'den sonra kurmaylık eğitimi süresinin kısalmasıyla terfi veya önemli mevkilerde görev alma imkânı bulamayan yeni kurmay sayısındaki artış genç subayların rahatsızlıklarının ana sebepleridir. Ümit Özdağ orduda artan Amerikan etkisini de ordudaki bir başka rahatsızlık sebebi olarak zikreder (Özdağ, *Menderes Döneminde*, 38-41). Ancak bu gençler için o kadar geçerli olmayabilir. Aydemir'e göre Amerikan sisteminde eğitilmiş kendisi gibi genç subaylar asıl olarak eskimiş Alman usulü eğitimden geçmiş "evet efendimci" subay kuşağının baskı ve hasetinden dertlidir (s. 18-20).

33 Ümit Özdağ birbiri içine geçen ve kesişerek ilerleyen yedi cunta örgüt/grup tanımlar (Özdağ, *Menderes Döneminde*, 75-87).

kendisine açık bir biçimde liderlik pozisyonu atfettiği 22 Şubat ve 21 Mayıs kalkışmaları için bile geçerlidir. Mesela Orhan Erkanlı 22 Şubat'ın asıl güçlü kanadının 14'ler olduğunu anlatır. "22 Şubat'ın hakiki lideri Talât Aydemir değil, Dündar Seyhan'dır" diye açıkça yazar. Seyhan hareketin içinde 14'lerin baş temsilcisidir. Erkanlı'ya göre "Talât harb okulu talebeleri tarafından çok sevildiği için önde tutulmuş ve gösterilmiştir."³⁴ Bu makale çerçevesinde meselemiz Muzaffer Özdağ'ın kronolojisinin, Numan Esin'in hatıralarının veya Orhan Erkanlı'nın iddialarının doğru olup olmadıklarını sorgulamak değil. Bu örnekleri Aydemir'in tartışılmaz, tek bir kronoloji, hatta detaylı bir tarihçe inşa edilmesi yönündeki beklentisine karşın ortaya çıkmış olan anlatı çoğulluğuna işaret etmek için zikrediyorum. Özdağ ile yaşadığı diyalog ise Aydemir'in zihnindeki tarihçeyle çelişen iddialarla neredeyse Türkiye'ye döner dönmez karşılaştığını gösterdiğinden ayrıca kıymetli bir anekdot. Aydemir 1960 yılı kasım ayı sonuna doğru hatıratının ikinci bölümünü yazmaya başladığında, bu karşılaşmanın yanı sıra, Milli Birlik Komitesi içindeki çekişmeleri görmüş, 14'lerin tasfiyesi sürecine tanık olmuş ve böylece herkesin üzerinde uzlaşacağı bir "komite tarihçesi" ortaya çıkarmanın somut zorluklarının farkına varmış olmalıdır.

Anılarının geri kalanında komitenin ve 27 Mayıs'ın tarihinin nasıl yazılması gerektiği meselesine bir daha temas etmez. Belki düşündüğü gibi bir tarih yazma sürecinin imkânsız olduğunu sezdiğinden, belki tarihsel gerçeğin nasıl inşa edileceğinin çerçevesini baştan vazettiğini düşündüğünden, belki de Kore'deyken Türkiye'dekiler için yazdığı gibi, dönünce o da "ince fikir yürütmeye zaman ayır[amaz]" hale geldiğinden... Yine Kore'deyken hatıratına not ettiği "tazelik kaybol[madan]" yazma prensibine ise döndükten sonra ancak kısmen riayet eder. 1961 yılı sonuna kadar aralıklarla gelişmeleri hatıratına yazar, ama sonrasında yaşananları –metindeki ipuçlarına bakılırsa– 21 Mayıs 1963 sonrasında, yani ancak hapishane döneminde kaleme alır. Bu dönemde bir yandan da savunmasını hazırlar ve gündeme dair notlar, kendine, davasına ihanet ettiğini düşündüğü eski arkadaşlarına ve eşine, dostlarına mektuplar yazar. Bu metinlerde tarih kelimesi ve tarihî sıfatı hatıratın geneline kıyasla çok daha sık karşımıza çıkar.

Yargı sürecini anlatırken sıklıkla tarihî nitelemesini kullanır Aydemir. Mahkemedeki son sözü için yazdığı taslakta konuşmasına "Tarihî Mahkeme Heyeti" diye seslenerek başlamayı dahi düşünür; ama sonra Yüksek Mahkeme Heyeti'nde karar kılar (s. 307). Bu tarihî heyet tarihî bir vazife ifa etmekte ve tarihî bir sorumluluk taşımaktadır; idam kararları için oylama yapılan meclis ve katılan vekiller de öyle... Nihayet mahkemenin aldığı kararlar adalet tarihimizde bir kara lekedir. Politik baskı altında kaldığını düşündüğü temyiz mahkemesi başkanına yazdığı bir mektupta baskıya direnemiyorduyorsa istifa edebilme şansı bulunduğunu hatırlatırken "istifa müessesesi acaba neden ihdas edilmiştir" diye sorar. Cevabı ise meslek ahlakıyla, adalet ilkesine riayetle değil, tarih nezdinde sorumlu tutulmak gerekçesiyle verir: "Büyük hadiselerin tarihî sorumluluğunu haksız yere üstünüze almamak için" (s. 352).

Aydemir'in 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963'e dair anılarına bakılırsa, eylemlerinin tarihî sorumluluğunu taşımak fikri her iki girişimde de kritik kararlarını tayin eden başlıca etken olmuştur. Ordu içinde ihtilale karşı bir direniş belirlediğinde silahlı çatışmadan kaçınmak önceliğiyle hareket ettiğini yazar. Ne en yakınındakiler ne muarızları ihtilale

³⁴ Erkanlı, *Anılar, Sorunlar*, 189.

kalkışmış bir lidere bu tavrı yakıştırmazlar. Adnan Çelikoğlu, hatıratında 22 Şubat için "Aydemir anılarında harekâtın durdurulması hakkındaki görüşlerini maddeler halinde sıralıyor, bana kalırsa ihtilalci bir subayın bunların hiçbirini düşünmeden harekât yapması mümkündür. (...) Memlekette ona karşı koyacak güç yoktu o zaman" diye yazar.³⁵ 21 Mayıs günü yakınında bulunan isimlerden olan Harp Okulu öğrencisi Zihni Çetiner yaklaşık otuz yıl sonra Albay'ın ihtilal günü yaptığı hamleleri değerlendirirken "İyi bir örgütçü, iyi bir komutan, iyi bir eğitimciydi ama iyi bir ihtilalci değildi. İyi bir ihtilalci acımasız olur" der.³⁶ Metin Toker İsmet İnönü'nün 22 Şubat gecesi Genelkurmay'daki konuşması sırasında, Aydemir'in harekâtına taviz vermeden direnmekten yana olduğunu vurgularken "Sabahtan beri harekât olduğunu söylüyorsunuz. Ne biçim harekât bu? Kim bir küçük kesik aldı?" diye sorduğunu anlatır.³⁷

22 Şubat'ta Aydemir ve onunla hareket edenler Ankara'da askeri üstünlüğü ellerinde bulundurdıklarına, hakimiyeti ele geçirecek kuvvete sahip olduklarına emindirler. Genelkurmay'ın destek için Ankara'nın çevre ilçelerinden çağırdığı kıtaların bazılarının Aydemir'in emrine girmesiyle ihtilalcilerin güçleri iyice artar. Anılarında, en yakın dava arkadaşlarından biri olan Binbaşı Fethi Gürcan'ın Süvari Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı'nın komutasını eline geçirdikten sonra kendisini arayıp "Albayım, şimdi burada kuvvet kumandanları, İnönü dahil bütün kabine köşkte toplantı halindedir... Şimdi hepsini enterne edeyim mi? Hesaplarını göreyim mi?" diye sorduğunu, kendisinin ise "Hayır, serbest bırakacaksınız. Çıkacaklar." cevabını verdiğini anlatır (s. 103). Buradan ayrılan İsmet İnönü ihtilale karşı harekâtın başına geçer ve tavizsiz, çatışma riskini göze alan bir strateji izler. Aydemir'in giderek sertliği azalan taleplerini ısrarla reddeden İnönü, 22 Şubatçılara harekâtı durdurmaları halinde yargılanmayacaklarını, ama emekliye sevk edileceklerini tebliğ eder. Artan çatışma riski Aydemir'in tereddütlerini elindeki askeri gücün büyüklüğüne rağmen arttırır. Anılarında 22 Şubat'ta ordunun bütünlüğünü korumasına imkân kalmadığını, iktidarı elde edecek kuvvete sahip olduğundan şüphe duymuyorsa da bunu ancak kanlı çatışmaları göze alarak başarabileceğini düşündüğünü aktarır. Böylesi bir yolu kendisini diktatörlüğe, ülkeyi ise iç savaşa sürükleyeceği için tercih etmediğini yazar. 22 Şubat'ta kontrolden çıkan ihtilal harekâtının doğurabileceğini düşündüğü tüm riskleri not ettikten sonra sözlerini şöyle bağlar: "Eğer hareket yapılmış olsa idi, bu şartlar altında meydana gelebilirdi. Tarihte böyle bir sorumluluk altına girmeye gönlüm razı olmadı..." (s. 107).

21 Mayıs koşulları itibarıyla 22 Şubat'tan farklıdır. Başta Aydemir olmak üzere 22 Şubatçılar emekliye sevk edilmiş olduğundan ordu üzerindeki etkileri ve kontrollerindeki askeri kuvvet bir önceki kalkışmaya kıyasla daha zayıftır. Dahası ordu içerisinde karşılarına çıkan cephe hem daha geniştir hem daha hızlı harekete geçer. Öte yandan kalkışmanın seyri esas olarak 22 Şubat'a çok benzer. Aydemir'in anılarına bakılırsa, yine tüm ordunun onunla hareket edeceğini, kayda değer bir direniş olmayacağını umarak başlamış, bunu başaramadığını gördüğünde ise ordu içinde çatışma ihtimalinden olabildiğince kaçınmaya gayret etmiştir. Emrindekilere "iyi niyetli ve medeni ihtilalciler" (s. 276) olduklarını vazededen Aydemir, genç subayların "Albayım ihtilal kansız olmaz"

35 Çelikoğlu, *Bir Darbeci*, 188

36 Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, *12 Mart: İhtilalin Pençesinde Demokrasi* (Ankara: İmge Kitabevi, 1994), 91.

37 Metin Toker, *İsmet Paşayla 10 yıl: 1960-1961* (İstanbul: Burçak Yayınları, 1969), 57.

itirazlarına rağmen, sadece nefsi müdafaa koşuluyla ateş edilmesi emrini verdiğini anlatır. Oysa, Aydemir'e göre muarızları Mürtet'ten havalandırdıkları iki F-86 savaş uçağı ile hiç gerek yokken üzerlerine ateş açmış, Kara Harp Okulu'nu havadan taramışlardır. Asi albay kendisini nasıl tarih ile bağı görüyor ise, Korgeneral İrfan Tansel'in inisiyatifıyla yapıldığına işaret ettiği Hava Kuvvetleri'nin bu taarruzunun da yine tarih nezdinde mahkûm olacağına iddia eder: "tarih boyunca bu lekeyi silmelerine imkân yoktur" (s. 276).

Gelecek

Aydemir'in anılarını diğer 27 Mayısçı subay hatıratlarıyla kıyaslarken, yazmakta olduğu zamanı anlatıyor olmasıyla ekseriyetten ayrıştığına işaret etmiştim. Öte yandan Aydemir'in hatıratında duygularının ve yargılarının referansı şimdiki zamanda olmadığı gibi, hatıratını yazmasına neden olan da kendini içinde yaşadığı zamana, kamuoyuna izah etmek arayışı değildir. Onun referansı gelecek zamandadır; zihnindeki ideal okur da gelecektedir. Hedefi ileride berraklaşacağına, nihai formunu alacağına kani olduğu tarihî hakikatin şekillenmesine yardımcı olmaktır. Sözlerinin esas muhatabı ve eylemlerini, kararlarını yargılayacak esas merci olarak da gelecekte yazılacak olan tarihi işaret eder. Savunmasında 21 Mayıs'ın harekât planını anlatmaya da mahkeme heyetini değil, gelecekte bu meseleyle ilgilenen tarihçileri muhatap alarak başlar: "Bunu açıklamaktan maksat, bu mahkeme Türk tarihine intikal edecektir. Bütün teferruatıyla doğru olarak bilinmesi gerekir. İlerde nasıl olsa tarihçiler kritiğini yapacaklardır" (s. 272). 21 Mayıs bahsinde, asıl hükmün gelecekte tarih tarafından verileceğine olan inancını da çeşitli biçimlerde ifade eder: "Vak'a çok tazedir (...) zaman ilerledikçe hakikatler daha çok meydana çıkar, hadiseler daha iyi anlaşılır" (s. 277); "Hizmetimizi tarih sayfaları ya takdir eder, ya lanetler"; "Hükmü tarih sayfalarına bırakıyoruz" (s. 278).

Tarihî bir olay olacak bu ihtilalin gününe de tarihsel göndermelerini incelikle hesap ederek karar verir Aydemir. İlk olarak 19 Mayıs'a niyet eder. Aydemir'in gelecek tahayyülünün de işareti olan bu tarih tercihini, 19 Mayıs'ın 27 Mayıs döneminde ne anlama geldiğini göz önünde bulundurarak değerlendirebilmek için genişçe bir parantez açmak gerekiyor. 19 Mayıs, 27 Mayıs'la beraber en çok hatırlanan ve cunta dönemi boyunca da propaganda materyallerinin en çok zikrettiği, referans verdiği tarihtir. Bunun ilk nedeni 1960 yılı başından beri Demokrat Parti aleyhine yapılan ve Nisan ayından itibaren giderek yoğunlaşan gösterilerde üniversite gençlerinin başrolde olması ve özellikle 5 Mayıs akşamı Kızılay'da yapılan nümayişin (555K) de etkisiyle, iktidarın o yıl 19 Mayıs kutlamalarını yasaklamasıdır. 27 Mayıs 1960 böylece 19 Mayıs 1919'un hatırasını muhafaza eden bir ihtilal hüviyetini neredeyse kendiliğinden kazanır. 27 Mayıs döneminde 19 Mayıs göndermeleri aynı anda hem Kurtuluş Savaşı'yla özdeşlik kurmaya hem ihtilalin Atatürkçülüğü ihya iddialarına destek olmaya yaradığı için de şevkle benimser. Basında ve resmi beyanlarda Menderes dönemine son verilmesini Atatürkçülüğün yeniden dirilişi ve ikinci bir kurtuluş vakası olarak çerçeveleyen sözler nadir değildir. "Mayıs ayı yirminci asırda kırk bir yıl ara ile iki kere kurtuluşun başlangıcı olmuştur" diye yazar mesela Milli Eğitim Bakanı Fehmi Yavuz.³⁸

38 T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi 23-1108 (04. 07. 1960): 69.

1961 yılında, 27 Mayıs'ın ilk yıldönümü için basılan bir posta pulu.

Modern zamanlarda devrimler sadece dünyayı değil, aynı zamanda ve hatta öncelikle zamanı değiştirmek iddia ve ihtiyacıyla malulüdür.³⁹ Yeni bir başlangıç, yeni bir tarih, yeni bir gelecek vaadi, Fransız Devrimi'nde olduğu gibi büsbütün yeni bir takvim veya daha yaygın olduğu usulle takvime kaydolacak yeni ulusal günlerin icadı sadece zamanla ilgili sembolere, araçlara yapılan müdahaleler değil, doğrudan zaman kavrayışını değiştirmeye, zamana ve sonsuzluğa hükmetmeye yönelik girişimlerdir.⁴⁰ Döneminde kuvvetli bir vurguyla devrim sıfatı atfedilen 27 Mayıs da bu kudrete sahip olduğu izlenimini uyandırmıştır: "Hürriyetin yastığında başımız / Ellerimiz zamanın yakasında" diye yazar bir şair mesele.⁴¹ Öte yandan bu devrim yakasından tuttuğu zamanı büsbütün sarsıp, yeni bir başlangıç, yeni bir ufuk çizgisi açmayı vaat etmez. Onun takdir edilen asıl zamansal başarısı tarihsel zamanın akışındaki hatayı gidermiş olmaktır.

27 Mayıs, Ahmed Hamdi Tanpınar'ın tabiriyle

bir nevi "atavizm ile bugüne sıçramış"⁴² bulunan, yani aslında geçmişe ait olan bir iktidarı devirmiş ve böylece bozulmuş, geriye dönmüş olan tarihsel zamanın seyrini düzeltmiş olmasıyla övülür. Yassıada mahkemesi için hazırlanan bir broşürde tarif edildiği üzere Demokrat Partililer "1950'den başlayıp, 19 Mayıs 1919 a [sic] kadar geri gitmek isteyenler"dir.⁴³ 27 Mayıs Atatürk'ün 19 Mayıs'la açtığı, ancak Demokrat Parti iktidarı döneminde karartılmış olan gelecek ufkunu yeniden açığa çıkarmış; o ufka ilerlemeyi yeniden mümkün kılmıştır. İşaret edilen ufuk/gelecek, geçmişte tahayyül edilmiş olandır ve 19 Mayıs bu gelecek ufkunun doğduğu zamandır. Propagandanın 27 Mayıs'ın zaman politikasına dair en temel mesajı ihtilalin tarihsel zamanı rayına oturtarak, bir hatayı düzeltmiş ve böylece geçmişte işaret edilmiş geleceğe doğru ilerleme imkânını yeniden yaratmış olduğudur. 27 Mayıs 1960'ın ilk yıl dönümünde basılan bir posta pulu

³⁹ "Özgün bir devrimin ilk görevi sadece 'dünyayı değiştirmek' değil, aynı zamanda (ve öncelikli olarak) 'zamanı değiştirmektir'" diye yazar Giorgio Agamben, bkz. *Çocukluk ve Tarih: Deneyimin Yıkımı Üzerine Bir Deneme*, çev. Betül Parlak (İstanbul: Alfa, 2019), 131. Burada kastı esas olarak zaman anlayışıdır. Öte yandan, devrimler her zaman kendilerine has bir zamansallık düzeni vazetmeseler de zamanın ritmine müdahale ederler ve geçmiş-şimdi ve gelecek zamanlar arasındaki bağları yeniden düzenlemeye girişirler.

⁴⁰ Fransız Devrim takviminin "iyileştirilmesi", yani bazı hatalarının düzeltilmesi için binlerce yıla uzanan bir süreçte yapılması gereken düzenlemelerin konuşulduğu komisyonda bir üye kendilerinden bekleneni "sonsuzluğa kararname çıkarmak" olarak tanımlar. Aslında siyasi iktidarlarca yapılan her takvim düzenlemesi, yeni bir milli bayramın takvime işlenmesi dahi bir bakıma sonsuzluğa hükmetme arayışının parçası olarak düşünülebilir. Bkz. Bronislaw Baczkó, "Le calendrier républicain: Décréter l'éternité", *Les lieux de mémoire I*, yay. haz. Pierre Nora (Paris: Quatro-Gallimard, 1997), 67-106.

⁴¹ Halil Soyuer, "27 Mayıs Sabahı", *Seçkin Devrim 1960: Millî İnkılâbın İlim ve Sanat Yönünden İzahı*, Devrimleri Koruma ve Yayma Derneği Yayını n.1 (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1960), 146.

⁴² Ahmed Hamdi Tanpınar, "Suçüstü", *Cumhuriyet*, 14 Haziran 1960.

⁴³ *Yassıada Broşürü* (İstanbul: Millî Birlik Komitesi, 1960), 21.

bu ana fikri mükemmel bir şekilde betimler. Pulun üzerindeki resimde, kurucu liderin heykeli bilim, teknoloji ve kalkınma sembolleriyle dolu, etrafında güneş ışınları olan ve üzerinde 27 Mayıs yazılı bir ufuk çizgisini işaret eder. Ufukla lider arasındaki yolda ise kol kola yürüyen asker ve üniversiteli gençleri görürüz.

Aydemir'in yazdıklarına dönersek; ihtilal için seçtiği 19 Mayıs günü Atatürk'e, Kurtuluş Savaşı'na, Atatürkçülüğü ihya iddiasıyla ortaya çıkan 27 Mayıs'a, kurucu önderin işaret ettiği ve 27 Mayıs ihtilalinin yeniden dirilttiğini iddia ettiği geleceğe, beklenti ufkuna aynı anda göz kırabilecek kudrette bir tarihtir yani. Ne var ki, "önder ATATÜRK'e [ki daima büyük harfle yazar] özenmiş olurum diye tenkit edilirim" (s. 282) vehmiyle bu düşüncesinden vazgeçer. "27 Mayıs devrim hareketi"nin yarım kaldığını, ihanete uğradığını sıklıkla ifade eden Aydemir için o mirasa sahip çıktığını göstermek esastır. 21 Mayıs'ı, 27 Mayıs hareketinin fiilen başladığı olay olarak işaret ettiği, "Türk gençliğinin silahlı kuvvetlerdeki mızrakını [sic] teşkil eden Harp Okulu" öğrencilerinin Ankara'daki sessiz yürüyüşlerine "hürmet etmek" üzere seçer. Gençlik göndermesi esastır ve bu sayede 19 Mayıs da zımnen zikredilmiş olur. Böylece birbiri içine geçirilmiş olan iki kurtuluş hareketi imgesine referans vermeye devam edebilecektir. İhtilalin tarihte hangi güne kaydolacağını belirleyerek tasarladığı tarihsel göndermeyi yapmak Aydemir için o kadar önemlidir ki "harekât 21 Mayıs 963 olarak anılsın" diye "[r]adyo anonsunun da saat 24.00 'ten sonra okunmasını" istediğini anlatır (s. 282).

Hız

Demokrat Parti iktidarıyla tersine dönmüş olan zamanın seyrini düzene koymak 27 Mayıs'ın tarihsel zamanı düzeltmek iddiasının bir boyutuysa, diğeri de ülkeyi zamanda hızla ileriye taşımaktır. 27 Mayıs'ta siyasi düzen ani bir şekilde değişmiş, ülkeyi geri götürdüğü iddia edilen hükümet yıkılmış ve tarihsel zamanın hızlandığı hissi yaygınlaşmıştır. SBF'li öğrenciler tarafından hazırlanan ve haziran ayı sonu veya temmuz başında yayınlandığı anlaşılan *Milli İnkılap Nasıl Oldu* kitabındaki bir resim altı yazısı bu hissi gayet iyi özetler: "27 Mayıs'tan evvelki zaman çok eski bir tarih oldu artık".⁴⁴ Reinhard Koselleck'in tespit ettiği üzere 1789'dan beri devrimin en temel karakteristiklerinden biri bu hızlanma deneyimidir⁴⁵ ve yarattığı ani değişimle 27 Mayıs bu karakteristiği taşır. Tarihsel zamanın ihtilalden sonra da hızlı akmaya devam edeceği beklentisi ihtilal yanlısı yayınlardan takip edilebilir. Metin Toker'in ihtilalden üç gün sonra yayınlanan yazısında ifade ettiği gibi eğer birlik olunursa "birkaç ay içinde bir asırlık mesafe(nin)"⁴⁶ katedilmesi mümkün görünür. Tarihsel zamanın daha hızlı veya daha yavaş ilerleyebileceği kabulüne dayanan benzer ifadeler resmi beyanlarda, propaganda materyallerinde ve ihtilal yanlısı gazetecilerin yazılarında yaygın bir şekilde yer alır. Bu durum elbette ne 27 Mayıs dönemine ne Türkiye'deki siyasi kültüre özgüdür. Ölçülebilir, doğal zamandan farklı, insanların politik ve toplumsal eylemleriyle ilişki içinde kendi ritmi olan subjektif bir tarihsel zaman kavrayışı modernitenin ürünüdür.⁴⁷ Reinhart Koselleck'in çağdaş olmayanın çağdaşlığı (*Gleichzeitigkeit der Ungleichzeiti-*

⁴⁴ Erdoğan Alkan, Ergun Barlas vd. *Milli İnkılap Nasıl Oldu* (Ankara: Balkanoğlu Matbaacılık, 1960), 61.

⁴⁵ Reinhart Koselleck, *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*, çev. K. Tribe (New York: Columbia University Press, 2004), 30.

⁴⁶ Metin Toker, "Bugünkü Vazifemiz", *Akis*, 30 Mayıs 1960, 5.

⁴⁷ Reinhart Koselleck, *The Practice of Conceptual History: Timing History, Spacing Concepts*, çev. T. Samuel Presner vd. (Stanford & California: Stanford University Press, 2002), 100-130.

gen / contemporaneity of the noncontemporaneous), Johannes Fabian'ın zamandaşlığın inkârı (*denial of coevalness*) ve allokronizm (*allochronism*) kavramlarıyla farklı açılardan tanımlandıkları ve modern tarihsellik düzeninin belirleyici bir parçası olan anlayışa göre⁴⁸ dünya üzerinde eş zamanlı olarak var olan uluslar, ilerleyen tarihin farklı dönemlerinde, ayrı tarihsel çağlarda ve çizgisel zamanı esas alan bir zamansal hiyerarşi içinde görülürler. Tarihsel zaman adeta haritaya, uzama yayılmıştır. Türkiye'nin bu zaman hiyerarşisinin zirvesinde olmadığına, geride kaldığına dair cumhuriyetin başından beri (ve kökleri ülkenin kuruluşundan önceye uzanan) güçlü bir kabul vardır. Devrim olma iddiasındaki 27 Mayıs da zamanda hızlanarak muasır medeniyetlerle aradaki tarihsel uçurumu kapatmayı vaat eder.

Bu zaman perspektifi Talât Aydemir'in hatıratındaki siyasi tahlillerinde ve liderliğini yaptığı 22 Şubat ve 21 Mayıs hareketlerinin temel hedeflerine dair açıklamalarında da kolaylıkla görülebilir. Zihnindeki *allokronik* zaman haritasını en açık haliyle ortaya koyan ifadeler son günlerinde okuduğu ve oğlundan hatıratı arasında saklamasını istediği Fransız Devrimi önderlerinden Gracchus Babeuf'ün *Devrim Yazıları* kitabı üzerine aldığı notlar arasındadır. Türkiye ile Fransa arasında paralellikler kurarken Türkiye'nin zamanda geri kaldığını birden fazla kez tespit eder ve her defasında hayıflanır: "Zavallı Türkiye 1791 Fransasını yaşıyor (1964) de ne acıdır".⁴⁹ İhtilal girişimlerinin amaçlarından bahsederken tarihsel zamanda geri kalmışlığa son verilmesi hedefini her defasında vurgular. 22 Şubat'ın ardından bir gazeteciyle yaptığı röportajda, Mustafa Kemal'in meşhur mottosuna nazireyle "Ana hedef memleketimizi muasır medeniyetlerin seviyesine ulaştırmaktır" der (s. 133). Savunmasında 21 Mayıs ihtilalini hazırlayan sosyal nedenleri tahlil ederken, hareketin gerekçeleri arasına "Önder ATATÜRK'ün muasır medeniyet seviyesine ulaşmasını emrettiği devrimci Türkiye profesyonel oyuncu politikacıların elinde tekrar hastalanmıştı" tespitini koyar (s. 269). 27 Mayıs ihtilali gibi Aydemir'in kalkışmalarının da gelecek vaadi geçmişte kurucu lider tarafından tayin edilmiş olandır ve işaret edilen ufuk çağdaş uygarlığın şimdiki zamanıdır. En önemli politik hedef ise Türkiye'nin içine sıkıştığı *allokronik* zamanı hızlanarak aşmasını ve böylece çağdaş dünya ile senkronik hale gelmesini sağlamaktır.

21 Mayıs hazırlıkları sırasında arkadaşlarıyla doktrinlerini detaylı olarak tarif etmeleri gerektiğine karar verirler. Doktrinleri Kemalizm, sosyal görüşlerinin başta gelen vurgusu da "medeni gelişmeyi süratlendirmek"tir (s. 123).⁵⁰ 21 Mayıs'ın radyoda okunan ihtilal tebliğinde hedefler arasında "refah, huzur ve güvenlik" vaadiyle beraber "Türk milletinin çağdaş uygarlık seviyesine yükselmesi" birbirine benzer cümlelerle iki kez zikredilir. İkinci tekrarda ifadeye "hız" vurgusu da eklenir; ki bu vurgu –refah, huzur ve güvenliğin sağlanmasına değil– münhasıran "çağdaş uygarlık seviyesine yükselme"ye

48 Koselleck, *Futures Past*, 244-246; Johannes Fabian, *Zaman ve Öteki: Antropoloji Nesnesini Nasıl Kurar*, çev. Selçuk Budak (İstanbul: Bilim ve Sanat, 1999).

49 Kitap üzerindeki notlarda yukarıdakine benzer başka ifadeler de bulunur: "Ne yazık ki Türkiyemiz henüz bu devri yaşıyor" veya Babeuf'ün Fransız varlık vergisini eleştirdiği pasajların yanına aldığı "1791 nerede, 1942-43 Türkiyesi nerede imiş" notu gibi (bkz. Kaya İsen, *Geliyorum Diyen*, 195-200, 307-315). Tabii Aydemir'in 1797'de giyotine gönderilen Babeuf'ün savunmasını kendi idam kararının iptalini beklediği günlerde okumuş olması böylesi paralellikler kurma eğilimini arttırmış olsa gerekir. Sadece Türkiye ve devrim sonrası dönemin Fransası'nı değil, Babeuf'ün düşüncesini, devrimciliğini ve kaderini kendisinininkiyle benzeten notları da vardır.

50 Aydemir bu doktrin tarifi için yazılan metnin müellifleri olarak dava arkadaşları Emin Arat ve Bahtiyar Yalta'yı işaret eder.

dairdir (s. 172). Çağdışı olanın muasır medeniyeti yakalamasının ancak kendi tarihsel zamanını hızlandırmasıyla mümkün olacağı inancı, yeterince hızlı olmayan bir ilerlemenin tarihsel zamanda geride kalmak anlamına geleceği kanaatıyla, Aydemir cuntanın iktidarı erken devrettiğini düşünür ve idarenin partilerin eline bırakılmasını bir hata olarak görür. Çünkü bu politikacıların elinde yeterince hızlı ilerlemenin imkânı yoktur. "CHP hiçbir zaman zorla iktidarda kalsa veya zorla iktidara gelmek istese ve gelse de Türk Milletini idare edip feraha kavuşturup muasır medeniyetler seviyesine çıkartamaz." diye yazar. Tek tek partileri değerlendirirken, CHP ve AP, yani iktidar olabilecek iki parti hakkındaki nihai kanaatini aynı ifadeyle belirtir: Türkiye'nin "ilerlemesinde zaman kaybindan başka bir şey sağlamaz" (s. 498-499). Siyasetin hızını arttırmak ve böylece *ilerlemede zaman kaybına mâni* olmak Aydemir'in ihtilal girişimlerinin ana emelidir.

Sonuç Yerine: Tarih(İ)le Bağlı Bir İhtilalci

"İhtilalci ve Tarih" üst başlığıyla başlamıştık. Başlıkta tarih kelimesini vurgulamak istememin nedeni Aydemir'in, yukarıda da örneklerini gördüğümüz gibi bu kelimeyi hem sıklıkla ve çok katmanlı göndermeler içeren bir şekilde kullanması, hem de tarihin onun hatıratındaki *kronopolitik* boyutları en iyi gösteren kavram olmasıdır. Tarihin ileride vereceği hükümlerden, yapacağı muhasebeden, takdirinden, affından, lanetinden, tarihte sorumluluk altına girmekten (tarih boyunca taşınacak lekeden), tarih önünde/huzurunda bulunmaktan, tarihe ışık tutmaktan bahseden çeşitli ifadeleri –başkaları için kullandığında bile– Aydemir'in tarihe duyduğu bağlılığa işaret eder. Bu bağlılık hatıratında onun eylemlerinin (bizzat ihtilalciliğinin) ve yazılarının (bizzat hatırat yazmak gibi şeylere heves etmiş) olmasının başlıca motivasyonu olarak öne çıkar.

Tüm bu yukarıdaki kullanımlarında tarih kavramının son derece belirgin zamansal göndermeleri de vardır. Özellikle tarihe hakemlik rolü atfeden, olup bitenlerle ve girişimleriyle ilgili hakikatlerin tarihçilerce ileride ortaya çıkarılacağına dair beklentisini ortaya koyan ifadelerinde tarih gelecek ve ilerleme nosyonlarıyla kuvvetle ilişkili, hatta yer yer neredeyse eş anlamlıdır. *Zaman kaybı* ile bile olsa mutlaka ilerleyen tarih/zaman, gelecekte *şimdi* gözükmeyen hakikatleri gösterecektir. Aydemir bu kanaatle hem yaptıklarının ileride anlaşılacağını hem de hatıratının, savunmasının gelecekte tarihî hakikatin ortaya çıkmasını sağlayacağını düşünür. Asi albay tarihe bağlıdır... Bu güvenin temelinde mutlak hakikatin açıkça görüleceği o idealize edilmiş geleceğin kendi ilkeleriyle uyumlu bir biçimde şekilleneceğine dair inancı vardır. Ya da daha doğrusu, ilerlemeyi hızlandırmaya talip bir devrimci olarak gelecekte hâkim olacak değerlerle kendisinininkiler arasında gayet tabii bir paralellik (hatta aynılık) varsayar.⁵¹ İç savaş ihtimalinden, çarpışarak, kan dökerek iktidara gelmekten geri durduğunu anlatırken, bu kararlarını sadece kendi prensipleriyle değil, aynı zamanda tarihin onu gelecekte nasıl anacağına dair kaygısıyla, tarih nezdine sorumlu tutulmak endişesiyle, tarihin hakemli-

51 Aydemir'in bu ön kabulünü Enzo Traverso'nun Marksist devrimciliğin belleğini analiz ederken "gelecek odaklı bellek", "geleceğin belleği", "geleceği hatırlamak" kavramsallaştırmalarıyla betimlediği, Sovyetlerdeki Yeni İnsan mitini beslediğini de tespit ettiği eğilimlerle aynı çerçevede düşünebiliriz: Bkz. Enzo Traverso, *Solun Melankolisi, Marksizm, Tarih ve Bellek*, çev. Elif Ersavcı (İstanbul: İletişim, 2018), 98-119.

Marksizmin zaman perspektifi açısından modern tarihsellik düzeninden ayrılmadığını göz önünde bulundurursak (ki Agamben bunu özellikle ve eleştirerek vurgular, Agamben, *Çocukluk ve Tarih*, 131-132), Traverso'nun bu bağlamdaki tespitlerinin Marxist devrimciliğin ötesinde, genel olarak devrimcilik iddiasıyla örtüşmesi şaşırtıcı değildir.

ğine duyduğu güvenle çerçeveler. Anılarına bakılırsa Aydemir iktidarı ne pahasına olursa olsun elde etmek ve nasıl anılacağını tarihe dikte etmek seçeneğini hiç düşünmemiş gibidir. Bu bakımdan yapacağı devrimin meta-tarihsel bir sabit olacağını bilen ve onun sağlayacağı meşruiyete duyduğu inançla her yolu mübah gören devrimci modelinden ayrılır.⁵² Bunun bir nedeni, özellikle ordu içerisinde geç Osmanlı'dan beri izini kolaylıkla sürebileceğimiz, devletin birliğini sarsmaktan çekinen ve devlet aklıyla düşünen ihtilalcilik geleneği olabilir. Veya 1908'e ve 27 Mayıs'a atfedilen kansız ve dolayısıyla medeni ihtilal unvanlarının politik meşruiyetinin kendisini "merhametli ve medeni bir ihtilâlcı" (s. 287-288) olarak tanımlayan Aydemir'in ihtilalcilik anlayışını beslediğini de varsayabiliriz. Sonuçta tarihin nihai yargısının onun ihtilalcilik anlayışından yana olacağına kanidir. Tek ve tartışılmaz hakikati benimsediği ilkelerle uyumlu bir biçimde ve kendiliğinden açığa çıkartacak olan ilerleyen tarih/zaman "medeni ihtilal"den yana olmalıdır. Asi albay kararlarında tarihe bağlı olduğu kadar, tarihle bağlıdır da...

Ne içinde tarih geçen yukarıdaki sözlerin ne de betimlemeye çalıştığım tarih ve zaman perspektifinin sadece Aydemir'e özgü olduğu iddia ediyorum. Zikrettiğim ve bir kısmı klişe sayılabilecek ifadelerine berrak bir biçimde yansıyan alametler esas olarak modern tarihsellik düzenine aittir. On sekizinci yüzyıl sonlarından itibaren merkez Avrupa'dan başlayarak teknolojik, politik ve toplumsal değişimin hızlanması deneyim alanı ve beklenti ufku arasındaki makasın açılmasına; tanrıda başlayıp tanrıda biten döngüsel *eskatolojik* zaman anlayışının kırılmasına ve çizgisel olarak ilerleyen evrensel tek bir tarih/zaman perspektifinin egemen olmasına yol açar.⁵³ Tevarih (tarihler) veya tek tek olaylar değil, tek bir tarih vardır artık. Zamansallaşan (*temporalized*) ve bir süreç olarak görülen bu tarihe bütünsel anlamını da ilerleme fikri verir. Hızla değişen ve ilerlediği kabul edilen dünyada şimdinin ve geleceğin geçmişten gelen deneyimle kavranamayacağı düşüncesi hâkimdir. Bu modern tarihsellik düzeninde baskın zamansal kategori gelecektir. Ütopyalari, gelecekte öğrenen, geleceği şimdide var etmeyi vaat eden devrimcileri ortaya çıkaran bu zaman perspektifinde tarih kelimesi –Aydemir'in dağarcığında olduğu gibi– gelecek ve ilerleme nosyonlarıyla iç içe geçer.⁵⁴ Devrimcilik iddiasıyla ilerlemeyi kutsayan rejimlerde ise bu örtüşme özellikle çarpıcı bir hal alır; tarih ve ilerleme eş anlamlı hale gelir.⁵⁵

Peki, kavramsal olarak tarif edilmiş ve Aydemir'e özgü olmadığı aleni olan bu zaman perspektifini bir kez de onun yazılarında, politik eylem ve kararlarında tespit etmenin kuramı teyit etmek dışında bir anlamı var mı? Öncelikle, baskın zaman perspektifinin herkesi, her dönemde aynı politik eylem ve kararlara yöneltmediği aşikâr sanıyorum.

---

52 Koselleck, *Futures Past*, 56.

53 *Eskatolojik* zaman perspektifinin hakimiyetini kaybetmesi pek tabii 18. yüzyılda birdenbire gerçekleşmez. Jacques Le Goff doğal zamana bağımlılığın azalmasına neden olan teknoloji, denizcilik ve ticaretteki (mekanik saatler, pusula, dümen yekesi gibi) gelişmelerin etkilerinden hareketle zamanın rasyonelleşmesi, laikleşmesi, dolayısıyla eskatolojik zaman hakimiyetinin kırılmaya başlaması sürecini Avrupa tarihi için 14. yüzyıla kadar götürür: Bkz. Jacques Le Goff, "Au Moyen Âge: temps de l'Église et temps du marchand", *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations* 15-3 (1960): 417-433; Jacques Le Goff, *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, çev. H. Güven ve U. Güven (İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 1999), 126-150.

54 Bu sıkıştırılmış modern tarihsellik düzeni özeti esas olarak François Hartog'un kitabına dayanmaktadır (Hartog, *Regimes d'historicité*, özellikle 19-42, 141-148). Ayrıca tarihin ve ütopyanın zamansallaşması, kolektif tekil bir tarih kavrayışının yerleşmesi göndermelerıyla, "deneyim alanı" ve "beklenti ufku" kavramları için, bkz. Koselleck, *The Practice*; Koselleck, *Futures Past*.

55 Clark, *Time and Power*, 188.

Dolayısıyla, zaman perspektifiyle politik karar ve eylemler arasındaki ilişkiyi tekil örnekler üzerinden ve onların zamansal ve mekânsal bağlamlarıyla beraber düşünmeye ihtiyacımız var. Aydemir'in hatıratındaki *kronopolitik* izleri açığa çıkarmanın da öncelikle bu bakımdan işlevsel olduğunu düşünüyorum. Bu somut işlevinin dışında, bu makalenin betimleyici anlatı ve çözümlemeleriyle 27 Mayıs dönemi politikalarının ve Türkiye'nin siyasi kültürünün modern zaman perspektifiyle nasıl etkileşim içinde şekillendiğine dair de ipuçları sağlamış olduğunu umuyorum.

KAYNAKÇA

Gazeteler:

Son Havadis (1964)
Cumhuriyet (1960, 1982, 1990)
Varlık (1960)
Akis (1960)

Kitap, makale ve tezler:

Acarel, Salih. *Yassıda'dan Cudi'ye: Yakın Tarihimize Samimi Bir Derkenar*. İstanbul: İğüs Yayınları, 2007.

Agamben, Giorgio. *Çocukluk ve Tarih: Deneyimin Yıkımı Üzerine Bir Deneme*. Çev. Betül Parlak. İstanbul: Alfa, 2019.

Aksoy, Nazan. *Kurgulanmış Benlikler: Otobiyografi, Kadın, Cumhuriyet*. İstanbul: İletişim, 2009.

Alkan, Erdoğan, Ergun Barlas vd. *Milli İnkılap Nasıl Oldu*. Ankara: Balkanoğlu Matbaacılık, 1960.

Alkan, Mehmet Ö. "27 Mayıs, Resmî Tarih ve Resmî İdeoloji". *Birikim* 326-327 (2016): 208-216.

Aydemir, Talât. *Ve Talât Aydemir Konuşuyor*. İstanbul: May Yayınları, 1966.

_____. *Hatıratım*. İstanbul: YKY, 2010.

Aytekin, M. Emin. *İhtilal Çıkmazı*. İstanbul: Dünya Matbaası, 1967.

Baczko, Bronislaw. "Le calendrier républicain: Décréter l'éternité." *Les lieux de mémoire* I. Yay. Haz. Pierre Nora, 67-106. Paris: Quatro-Gallimard, 1997.

Batur, Muhsin. *Anılar ve Görüşler*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1985.

Benjamin, Walter. *Son Bakışta Aşk*, Yay. Haz. Nurdan Gürbilek. İstanbul: Metis Yayınları, 1991.

Beşikçi, Mehmet. *Cihan Harbi'ni Yaşamak ve Hatırlamak: Osmanlı Askerlerinin Cephe Hatıraları ve Türkiye'de Birinci Dünya Savaşı Haftası*. İstanbul: İletişim, 2019.

Birand, Mehmet Ali. *Can Dündar ve Bülent Çaplı. 12 Mart: İhtilalin Pençesinde Demokrasi*. Ankara: İmge Kitabevi, 1994.

Clark, Christopher. *Time and Power*. Princeton: Princeton University Press, 2019.

Çakmak, Diren. "Türkiye'de Asker-Hükümet İlişkisi: Albay Talât Aydemir Örneği". *Gazi Akademik Bakış* 1 (2008): 35-68.

Çelikoğlu, Adnan. *Bir Darbeci Subayın Anıları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.

Demir, Yeşim. *Albay Talât Aydemir'in Darbe Girişimleri*. Ankara: Andaç Yayınları, 2017.

Elevli, Avni. *Hürriyet İçin: 27 Mayıs 1960 Devrimi*. Ankara: Yeni Desen Matbaası, 1960.

Er, Ahmet. *Hatırlarım*. İstanbul: Alternatif, 2003.

Erkanlı, Orhan. *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*. İstanbul: Baha Matbaası, 1972.

Esin, Numan. *Devrim ve Demokrasi: Bir 27 Mayısçının Anıları*. İstanbul: Doğan Kitap, 2005.

Fabian, Johannes. *Zaman ve Öteki: Antropoloji Nesnesini Nasıl Kurar*. Çev. Selçuk Budak. İstanbul: Bilim ve Sanat, 1999.

Güler, Ayten. "Albay Talât Aydemir'in Darbe Girişimleri". Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, 2002.

Halbwachs, Maurice. *La Mémoire Collective*. Paris: Presses universitaires de France, 1968

Hartog, François. *Régimes d'historicité: Présentisme et expériences du temps*. Paris: Éditions du Seuil, 2003.

İnal, Ali Ekrem ve Rakım Çalapala. *İlkokul 5. Sınıf Tarih Kitabına Ek: 27 Mayıs İnkılabı*. Ankara: Atlas Yayınevi, 1960.

Innerarity, Daniel. *The Future and its Enemies: In Defense of Political Hope*. California: Stanford University Press, 2012.

İsen, Can Kaya. *Geliyorum Diyen İhtilal: 22 Şubat-21 Mayıs*. İstanbul: Tan Gazetesi ve Matbaası, 1964.

Kaplan, Mustafa. *Milli Birlik Komitesi Üyesi, 14'lerden Kurmay Yarbay Mustafa Kaplan'ın Devrim Anıları*. Yay. Haz. Vecdi Çıracıoğlu. İstanbul: Scala Yayıncılık, 2019.

Karal, Enver Ziya. *27 Mayıs İnkılabının Sebepleri ve Oluşu*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi, 1960.

- Karaman, Suphi. *14'lerden Suphi Karaman'a İhtilal Mektupları*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2006.
- Karavelioğlu, Kâmil. *Bir Devrim İki Darbe: 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül*. İstanbul: Güner Yayınları, 2007.
- Kırmızı, Abdülhamit. "Oto/biyografik Vebal: Tutarlılık ve Kronoloji Sorunları," *Otur Baştan Yaz Beni: Oto/Biyografiye Taze Bakışlar*. Yay. Haz. Abdülhamit Kırmızı, 11-28. İstanbul: Küre Yayınları, 2013.
- Klemperer, Victor. *LTI: Nasyonal Sosyalizmin Dili*. Çev. Tanıl Bora. İstanbul: İletişim, 2013.
- Koçaş, Sadi. *Atatürk'ten 12 Mart'a Anılar*. 4 cilt. İstanbul: Doğu Matbaası, 1977.
- Koselleck, Reinhart. *The Practice of Conceptual History: Timing History, Spacing Concepts*. Çev. T. Samuel Presner vd. California: Stanford University Press, 2002.
- _____. *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*. Çev. K. Tribe. New York: Columbia University Press, 2004.
- Küçük, Sami. *Rumeli'den 27 Mayıs'a İhtilalin Kaderini Belirleyen Köşk Harekâtı*. İstanbul: Mikado Yayınları, 2008.
- Le Goff, Jacques. "Au Moyen Âge: temps de l'Église et temps du marchand". *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations* 15-3 (1960): 417-433.
- _____. *Ortaçağ Batı Uygarlığı*. Çev. H. Güven ve U. Güven. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 1999.
- Madanoğlu Cemal. *Korgeneral Madanoğlu'nun Anıları*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2019.
- Neyzi, Leyla. "Giriş". *Nasıl Hatırlıyoruz: Türkiye'de Bellek Çalışmaları*. Yay. Haz. Leyla Neyzi, 1-11. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- Oktay, Cevat. *Cemal Madanoğlu İnkılabı Anlatıyor*. Ankara: Ülkü Matbaası, 1962.
- Okullarda 27 Mayıs*. Ankara: DSİ Matbaası, 1961.
- Özdağ, Ümit. *Menderes Döneminde Ordu Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*. İstanbul: Boyut Kitapları, 2004.
- Özen, Fatih. "Hatıralar Işığında Talât Aydemir'in Darbe Girişimleri". *Uluslararası Darbe Sempozyumu Bildiri Kitabı I*. Yay. Haz. Mustafa Aslan vd., 449-464. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Pike, Burton. "Time in Autobiography". *Comparative Literature* 28-4, (1976): 338-339.
- Portelli, Alessandro. "The Death of Luigi Trastulli: Memory and the Event", *The Death of Luigi Trastulli and Other Stories: Form and Meaning in Oral History*, 1-26. New York: State University of New York Press, 1991
- Sarıgül, Nimet. "27 Mayıs ve Talât Aydemir'in darbe girişimleri (22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963)". *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi, 2001.
- Seyhan, Dündar. *Gölgedeki Adam*. İstanbul: Nurettin Uycan Matbaası, 1966.
- Soyuer, Halil. "27 Mayıs Sabahı." *Yay. Haz. Yalçın Günel, Seçkin Devrim 1960: Millî İnkılâbın İlim ve Sanat Yönünden İzahı*, 146. Devrimleri Koruma ve Yayma Derneği Yayını n.1. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1960.
- Şahin, Hakan. *Türkiye'de Asker, Toplum ve Siyaset: Askerlerin Yaşam Anlatıları Üzerinden Bir Okuma*. İstanbul: Beyoğlu Kitabevi, 2021.
- Tansel, Selahattin. *27 Mayıs İnkılâbını Hazırlayan Sebepler*. İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1960.
- Terzioğlu, Derin. "Tarihi İnsanlı Yazmak: Bir Tarih Anlatı Türü Olarak Biyografi ve Osmanlı Tarihçiliği". *Cogito* 29 (2001): 284-296.
- Thomson, Alistair. "Anzac Memories: Putting Popular Memory Theory into Practice in Australia". *Oral History* 18-1 (1990): 25-31.
- _____. "Anzac Memories Revisited: Trauma, Memory and Oral History". *The Oral History Review* 42-1 (2015): 1-29.
- Toker, Metin. *İsmet Paşayla 10 yıl: 1960-1961*. İstanbul: Burçak Yayınları, 1969.
- Traverzo, Enzo. *Solun Melankolisi: Marksizm, Tarih ve Bellek*. Çev. E. Ersavcı. İstanbul: İletişim, 2018.
- Tunçkanat, Haydar. *27 Mayıs 1960 Devrimi (Diktadan Demokrasiye)*. İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1996.
- Turhan, Talât. *27 Mayıs 1960'tan 28 Şubat 1997'ye... Devrimci Bir Kurmay Subayın Etkinlikleri*. İstanbul: Sorun Yayınları, 2001.
- Türesay, Özgür. "Tarih yazımı ve 'Biyografinin Dönüşü'". *Halil İncalcık Armağanı-I. Tarih Araştırmaları*, 329-349. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2009.
- Türkeş, Alparslan, Rifat Baykal ve Muzaffer Özdağ. *Bazı Gerçekler (Savunmalar)*. İstanbul: Anıl Yayınları, 1964.
- _____. *27 Mayıs, 13 Kasım 21 Mayıs ve Gerçekler*. İstanbul: Dokuz Işık Yayınevi, 1977.
- Ulay, Sıtkı. *Harbiye Silah Başına*. İstanbul: Kitapçılık Limited Şirketi, 1968.
- _____. *Giderayak*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1996.
- Wallis, George W. "Chronopolitics: The Impact of Time Perspectives on the Dynamics of Change". *Social Forces* 49-1 (1970): 102-108.
- Yalta, Bahtiyar. *Bir Darbeci Subayın Hatıraları: 27 Mayıs 1960-22 Şubat 1962-21 Mayıs 1963*. İstanbul: Kronik Kitap, 2020.
- Yassıda Broşürü*. İstanbul: Millî Birlik Komitesi, 1960.
- Yıldız, Ahmet. *İhtilalin İçinden: Anılar, Değerlendirmeler*. İstanbul: Alan, 2001.